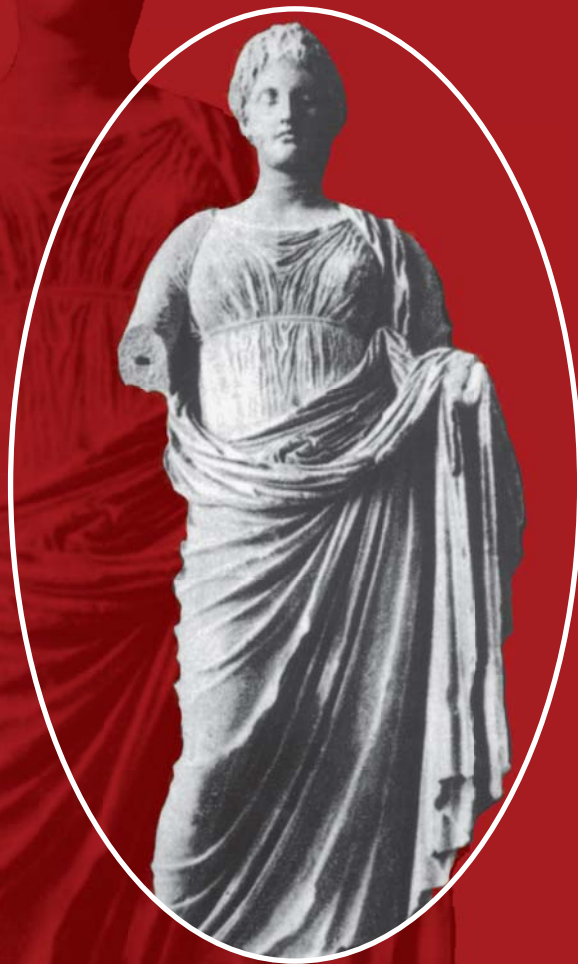

UDK 343.98

ISSN 1450-6637

TE M I D A T E M I D A

ČASOPIS O VIKTIMIZACIJI, LJUDSKIM PRAVIMA I RODU Br. 2, godina 11. Jun 2008.

Temide (*Themis*),
Mramorna statua iz Ramnusa, 300 st. e.,
Atina, Narodni muzej

Tema broja

STIGMATIZACIJA

Izdaje:

© Viktimološko društvo Srbije i „Prometej“, Beograd

Sva prava zadržana. Zabranjeno je svako umnožavanje ili preštampavanje bez dozvole izdavača

Adresa redakcije:

Viktimološko društvo Srbije, Dositejeva 1a,
11000 Beograd, tel/fax: + 381 11 3034232, e-mail: vds@eunet.yu

Savet časopisa:

Dr Slobodanka Konstantinović-Vilić,
Dr Branislava Knežić,
Dr Slobodan Savić,
Mr Sanja Čopić

Glavna i odgovorna urednica:

Dr Vesna Nikolić-Ristanović

Urednica/Urednica teme broja:

Mr Biljana Simeunović-Patić

Sekretarka redakcije:

Marina Kovačević-Lepojević

Redakcija časopisa:

Dr Vesna Nikolić-Ristanović,
Dr Nevena Petrušić,
Mr Ruth Jamieson,
Dr Nataša Mrvić-Petrović,
Dr Oliver Bačanović,
Mr Ivana Stevanović,
Mr Biljana Simeunović-Patić

Idejno rešenje korica:

Tatjana Stojković

Kompjuterska obrada sloga:

Tatjana Stojković

UDK

343.98

ISSN

1450-6637

Tiraž:

500 primeraka

Štampa:

„Prometej“

Izdavanje ovog broja finansijski je pomoglo:

Ministarstvo nauke Republike Srbije

Tema broja
Stigmatizacija

ČLANCI

Stigmatizacija kao društveni proces

Aleksandar Jugović 5

**Football and Sex: the 2006 FIFA World Cup
and sex trafficking**

Sanja Milivojević
Sharon Pickering 21

**Zaštita prava deteta na privatnost u
krivičnom postupku i medijsko izveštavanje**

Ivana Stevanović..... 49

PREVODI

**Rezolucija Saveta Bezbednosti
Ujedinjenih nacija 1820 (2008)**

Mirjana Tejić.....61

PRIKAZI SKUPOVA

Identitet i konflikt u Sandžaku

Jelena Grujić.....67

PRIKAZI KNJIGA

Zoran Kanduč

**Subjekti in objekti (ne)formalne socialne
kontrole v kontekstu postmodernih tranzicij**

Biljana Simeunović Patić.....71

Mirjana Dokmanović

**Posedovanje vatrenog oružja i nasilje
u porodici na Zapadnom Balkanu:
komparativna studija o zakonodavstvu
i mehanizmima implementacije**

Mirjana Tejić..... 77

Theme

Stigmatization

ARTICLES

Stigmatization as a social process

Aleksandar Jugović 5

Football and Sex: the 2006 FIFA World Cup and sex trafficking

Sanja Milivojević
Sharon Pickering.....21

Protection of the child right to privacy in a criminal procedure and media reporting

Ivana Stevanović..... 49

TRANSLATIONS

UN Security Council Resolution No 1820(2008)

Mirjana Tejić.....61

CONFERENCE REVIEWS

Identity and conflict in Sandžak

Jelena Grujić.....67

BOOK REVIEWS

Zoran Kanduč

Subject and object of informal social control in the context of post modern transition

Biljana Simeunović-Patić 71

Mirjana Dokmanović

Firearms Possession and Domestic Violence in the Western Balkan: A Comparative Study of Legislation and Implementation Mechanisms

Mirjana Tejić..... 77

Stigmatizacija kao društveni proces

ALEKSANDAR JUGOVIĆ¹

Predmet ovog rada je analiza stigmatizacije kao društvenog procesa. Glavni cilj rada je objašnjenje multidimenzionalnih aspekata stigmatizacije. Ovaj rad pokazuje ključne teorijske korene ideja o stigmatizaciji kao društvenom procesu (sociološki interakcionizam) i takođe, rad problematizuje definiciju društvene devijantnosti i pitanje društvene konstrukcije i produkcije devijantnosti. Na osnovu analize moguće je prepoznati glavne dimenzije stigmatizacije kao društvenog procesa. To su: vremenska, prostorna ili društveno-kulturna, socijalno-slojna, rodno-posledična, ideološko-politička, reaktivna i socijalno-psihološka dimenzija stigmatizacije.

Ključne reči: stigmatizacija, društvo, društveni proces

Uvod

Predmet ovog rada je analiza stigmatizacije kao specifičnog društvenog procesa. U teorijskom smislu, rad je oslonjen na ideje sociologije interakcionizma, kritičke teorije društvene devijantnosti i kriminologije socijalne kontrole. Interakcionista teorija društva i društvenih devijacija je u epistemološkom i metodološkom smislu duboko suprotstavljena pozitivizmu i funkcionalizmu kao dominirajućim diskursima u sociologiji devijantnosti i kriminologiji.

Glavni cilj rada je objašnjenje multidimenzionalnih aspekata stigmatizacije.

Osnovni značaj rada je ukazivanje na teorijsku podlogu i praktične implikacije ideje o stigmatizaciji kao društvenom procesu. Tumačenjem procesa nastaje

---

¹ Dr Aleksandar Jugović je docent na Fakultetu za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu. Predaje predmete „Socijalna patologija“, „Sociologija marginalnih grupa“ i „Mediji i devijacije“. Saradnik beogradskog Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja na naučnom projektu Ministarstva nauke Republike Srbije pod nazivom „Prevenција kriminala i socijalnih devijacija“. Ovaj tekst je rađen kao deo ovog projekta. E-mail: alex7@EUnet.rs

janja devijacija, a posebno uloge sistema socijalne kontrole i institucija u „proizvodnji“ i društvenoj konstrukciji devijanata i kriminalaca, interakcionistička teorija i kriminologija socijalne kontrole otvorile su nova praktična pitanja prakse društvenog reagovanja. Ove teorijske koncepcije su svojim kritičkim odnosom prema dominirajućim modelima organizacije i metodologije rada institucija socijalne kontrole i ulogama pojedinih profesija koje se bave kriminalom i devijacijama, fokusirale problem humanosti, ljudskih prava i restorativne pravde u praksi društvenog odnosa (reagovanja) prema devijantima.

Teorijski koreni ideje stigmatizacije kao društvenog procesa

Reč *stigma* i njen izvorni pojam svoje poreklo imaju u antičkoj Grčkoj. Antički Grci su iz činjenice da neki drugi narodi govore drugačijim jezikom od njihovog izveli zaključak da su oni varvari ili „brbljivci“ koji su divlji, necivilizovani, opasni, grabljivi, neobrazovani, anarhični ili da su tek nešto više od divljaka. Etiketiranje stranaca kao divljaka, čudaka i neljudskih stvorenja, ne retko, je kroz istoriju služilo kao opravdanje za rđavo postupanje, porobljavanje, pa čak i istrebljivanje „drugačijih“ (Ryan, 1985: 12).

Stigma je pojam koji je označavao znak na telu i koji ukazuje na neke nedostatke (moralno-pravne prirode) ličnosti koja je njim obeležena. „Reč je o žigovima koji su nanošeni usijanim gvožđem i obeležavali su nekoga kao roba, zločinca ili izdajnika, dakle kao osobu koju treba izbegavati, naročito na javnim mestima. Kasnije, s hrišćanstvom stigma dobija dva nova značenja: tako da, najpre, označava telesnu nakaznost kao posledicu božje volje, a zatim i promene na koži religioznih histerika koje se javljaju upravo na onim delovima tela na kojima je Hristos bio fiksiran za krst“ (Stojković, 1985: 95).

Ideja o stigmatizaciji kao društvenom procesu svoje idejno utemeljenje ima u interakcionističkoj sociologiji i njenoj teoriji etiketiranja. Centralni sociološki stav interakcionista jeste da društvene tvorevine (poredak, institucije, strukture, grupe) nastaju u međusobnim odnosima ili interakcijama između ljudi. Ta interakcija se sastoji u prenošenju značenja koja nastaju kao proizvod odnošenja između aktera tj. njihovih uzajamnih delovanja. Sa aspekta izučavanja društvene devijantnosti krucijalno pitanje je: kako se ljudska ponašanja stavljaju u identifikovane kategorije devijanta. Teorijski interes je više usmeren ka onima koji definišu i stvaraju značenja ili konstrukte (primenjuju pravila i osuđuju), nego ka onima koji se devijantno ponašaju.

Problem od koga treba poći u definisanju društvene devijantnosti, za interakcioniste je odnos društva (grupa, institucija, sredine, organizacija) prema ponašanjima pojedinaca. Interakcionisti smatraju da ljudi opažaju i razumevaju fizički i društveni svet oko sebe prema unapred prihvaćenim i definisanim shvatanjima i osećanjima šta je „dobro“ ili šta je „loše“. Ljudi dele zajednička osećanja normalnosti koja se zasnivaju na definisanoj predvidljivosti („prirodnosti“) u međusobnim susretima ili interakciji. I zato svaka različitost i nepredvidljivost u interakciji unosi određenu dozu nelagodnosti, straha ili osude.

Značenje devijantnosti i normalnosti suštinski se locira u fleksibilne granice društveno-strukturisane realnosti: moralna značenja su konstituisana i definisana uvek unutar određenog društvenog i kulturnog konteksta ili okruženja. Na primer, Nils Christie smatra da: „Krivično delo ne postoji. Dela *nisu*, ona postaju – njihova značenja se kreiraju nakon što se ona dogode. Krivično delo je stoga proizvod kulturnih, socijalnih i mentalnih procesa“ (Christie, 2006: 8).

Stephan Pfohl smatra da različitost/devijantnost „izaziva“ pretpostavke i zdravorazumska shvatanja normalnosti i prirodnosti. Na osnovnom „intuitivnom“ nivou različitost dovodi u pitanje naša osnovna uverenja i ideje. Ona nas „ugrožava“. Na društvenom nivou različitost ili devijantnost „izaziva“ društveni poredak. Devijantnost dovodi u pitanje postojeće društvene odnose, vrednosti i značenja (Pfohl, 1994).

Iz rečenog sledi važan zaključak da je devijantnost fenomen koji je u svojoj osnovi i suštini vezan za društveni poredak. Društveni poredak definiše šta je realno, očekivano, prihvatljivo = normalno, nasuprot onome što je nerealno, neočekivano i neprihvatljivo = devijantno. Ključne karakteristike devijantnosti su da ona predstavlja produkt socijalne interakcije koji: 1) remeti društveni poredak; 2) napada „opšteprihvaćenu realnost“; 3) krši grupna, unapred definisana, očekivanja i 4) izaziva reakciju neodobravanja. Pojedinci ili grupe postaju devijantni onog trenutka kada na njih društvo primeni osudu i etiketira ih ili žigoše kao „nenormalne“.

Verovatno najcitiranija ali i najpreciznija interakcionistička definicija društvene devijantnosti jeste ona Howarda Beckera iz knjige „Autsajderi“: „Društvene grupe stvaraju devijantnost uspostavljajući pravila čije kršenje konstituše devijantnost, i primenjujući ta pravila na određene ljude i etiketirajući ih kao – autsajdere. Sa ove tačke gledišta, devijantnost nije kvalitet čina koji osoba čini već više posledica primene pravila i sankcija na „prestupnika“, od strane drugih. Devijantna osoba je ona na koju je ta etiketa uspešno prilepljena; devijantno ponašanje je ono ponašanje koje ljudi tako označe“ (Becker, 1997: 208).

Značenje ili definicija devijantnosti, u određenom kontekstu, čuva i štiti grupne interese i tako održava osećanje „normalnosti“. Stigma ili etiketa devijantnosti, ima društvenu funkciju, a to je: održanje društvenog poretka i postojećih odnosa moći. Ovu političku i društvenu funkciju stigme često podržavaju i manje ili više otvorene ideologije i teorije o devijantnosti, na osnovu kojih se racionalizuje i legitimizuje (pa i legalizuje) neprijateljski stav prema etiketiranim. To onda, za konsekvencu, ima diskriminaciju i socijalnu marginalzaciju „obeleženih“, što im bitno umanjuje šanse za životni napredak.

Subjektivno značenje okolnosti da je nekome „prikačena etiketa“ devijantnosti ima za posledicu da obeleženi pojedinac, najčešće, i sam prihvata takav stav i sud okoline o sebi, čime zapravo pokazuje da ima iste standarde normalnosti kao i ostali pripadnici društva. Wheeler i Cottrell pokazuju kako zvanično etiketiranje mlade osobe, koja se „rđavo ponaša“, kao delinkventa ima efekat smeštanja te osobe u jednu takvu kategoriju: „Rezultat je da etiketa ima važan efekat na to kako se drugi odnose prema pojedincu. Ako je rezultat službenog postupanja izdvajanje pojedinca zajedno sa drugim (isto) tako etiketiranim licima može nastati jedan dodatni podsticaj devijantnom ponašanju. Njegovo uvrštavanje u grupu lica koja su na sličan način okarakterisana, može kategoriju „delinkvent“ ili „kriminalac“ učiniti mnogo upadljivijom kako njima samima, tako i drugim ljudima. (...) Drugim rečima, pojedinac počinje da misli o sebi kao o delinkventu i prema tome organizuje svoje ponašanje“ (Wheeler, Cottrell, 1997: 219-220).

Jedna od ključnih teza interakcionista jeste da karakter odnosa profesionalnih službi u sistemima društvenog reagovanja na devijacije (policije, sudova, socijalnih radnika, psihijataru, koje Howard Becker naziva „moralnim krstašima“ ili „moralnim preduzimačima“) samo inicira proces koji devijanta dalje „gura“ prema ponavljanju istog ponašanja ili mu otežava ponovno ulaženje u svet „normalnih“.

I konačno, interakcioniste ne interesuje, u pozitivističkom smislu, etiološko objašnjenje devijacija jer smatraju da ne postoje niti objektivni (društveni, sredinski), niti subjektivni (psihički, individualni) uzroci devijantnosti. Po njima, uzroci mogu biti brojni i zbog toga ne postoji jedinstven kauzalitet devijantnosti. Tranzicija od devijantnosti (čina kršenja nekih pravila) do devijanta (etiketirane osobe koja je preuzela takvu društvenu ulogu) nije automatska, već nešto što zahteva razumevanje. Iz ovih razloga pitanje društvenih procesa konstruisanja i razvoja devijantnosti pod dejstvom društvene reakcije su njihovi glavni teorijski problemi.

Karakteristike stigmatizacije kao procesa proizvodnje devijantnosti

Stigmatizacija kao društveni proces ima nekoliko ključnih obeležja ili dimenzija. To su: vremenska, prostorna ili društveno-kulturna, socijalno-slojna, rodno-posledična, ideološko-politička, reaktivna i socijalno-psihološka dimenzija.

Vremenska dimenzija

Prema istoj devijaciji ili istom devijantnom ponašanju u različitim vremenskim periodima može biti različit društveni odnos. „Prema osobi za koju se veruje da je počinila dati „devijantan“ čin, u jednom vremenu može se reagovati mnogo blaže nego što bi se odgovorilo u drugom vremenu. Pojava „pohoda“ protiv različitih vrsta devijantnosti, ovo jasno ilustruje. U različitim periodima, izvršna vlast može da odluči da sprovede jedan sveobuhvatan napad na neku posebnu vrstu devijantnosti kao što je kockanje, narkomanija ili homoseksualnost. Očigledno je mnogo opasnije upustiti se u jednu od ovih aktivnosti u vreme kampanje protiv nje nego u bilo koje drugo vreme... Procena ljudi o tome koliki je bio porast kriminala u Koloradu bila je povezana sa porastom broja novinskih članaka o kriminalu, ali ne i sa bilo kakvim porastom broja zločina“ (Becker, 1997: 209).

Prostorna ili društveno-kulturna dimenzija

U različitim društvima postoje i različiti pravni i vrednosno-moralni sistemi. Gostinska prostitucija kod Eskima, na primer, ne izaziva društvenu osudu u tom kulturnom okruženju već, čak, predstavlja izraz normalnosti i znak pristojnosti i gostoprимljivosti. Takođe, u različitim društvima postoje nejednake kazne za istovrsna krivična dela jer se društvena opasnost različito definiše. Unutar istog društva pojedine etničke, manjinske ili subkulturne zajednice mogu imati različite poglede na određena ponašanja svojih članova od društva koje ih okružuje. To dovodi do toga da te zajednice mogu posebno oštro i osuđujuće reagovati na određena ponašanja svojih članova u odnosu na šire društvo. Primer je krvna osveta koju ne priznaju savremeni pravni sistemi, ali ovaj vid neformalne sankcije još uvek živi u nekim sredinama. Obrnut slučaj je kada manjinske zajednice ne osuđuju ponašanja svojih članova, dok šire društvo na ta ponašanja reaguje neodobravanjem i sankcionisanjem.

Goffmanov stav je da u američkom društvenom i kulturnom okruženju postoji samo jedan čovek kome se ne može pripisati „devijantnost“: to je mladi muškarac, oženjeni otac porodice, belac, stanovnik grada, nordijski tip, heteroseksualan, protestant, univerzitetski obrazovan, stalno zaposlen, zdrav, vitak, umereno visok i sportista. Svi drugi nisu normalni, već devijantni, tako da ni komunikacija sa njima nije u potpunosti spontana već je obeležena interaktivnom patologijom: nelagodnom i komunikativnim incidentima (Goffman, 1970).

Na makro-socijalnom planu neki događaji, određene društvene situacije ili društveni problemi postaju označeni kao devijantni ili nemoralni onda kada se dožive kao opasnost za vladajuće vrednosti ili interese. Praveći analizu koje su sve pojave od drugog svetskog rata do danas, u Velikoj Britaniji, bile predmet „moralnih uznemirenja“ (panika) Thompson navodi: nasilnička ponašanja mladih iz šezdesetih godina (sukobi tzv. mods i rokera); subkultura rejv „pokreta“, pojava maloletničkog razbojništva (uličnih pljački); sida; samohrane majke sa vanbračnom decom (koje su bile korisnici državne socijalne pomoći); nasilje u porodici i zlostavljanje dece; nasilje u medijima (posebno filmovima); žensko nasilje i devojačke bande; pornografija (Tompson, 2003).

Socijalno-slojna dimenzija

Stigmatizacija je u velikoj meri zavisna i od toga ko čini devijantno ponašanje ili iz kog socijalno-slojnog statusa potiče „devijant“. Istraživanja o tome ko je zvanično osuđen pokazuju da su na neke osobe ili grupe sankcije više primenjene nego na neke druge. Primeri Crnaca u SAD ili Roma kod nas jesu pokazatelji da se oštrica društvenog reagovanja i osuđivanja više primenjuje na manjinske i marginalizovane grupe. Za dečaka iz romske populacije koji je izvršio neko krivično delo kao „prirodno“ i „determinisano“ dođe njegovo ponašanje i ispoljena devijantnost (još ako mu je i otac već registrovan kao „problematičan“ to samo potvrđuje diskurs). Nasuprot njemu, kod dečaka iz „fine i ugledne porodice“ srednjeg ili višeg sloja, koji je izvršio isto delo, uzrok ponašanja se vidi u „mladalačkim prolaznim krizama“.

Kenneth Thompson opisuje primer kampanje protiv samohranih majki sa vanbračnom decom koje primaju socijalnu pomoć u Velikoj Britaniji početkom devedesetih godina. Tada je ova „socijalna manjina“ kroz kontinuirane izjave stručnjaka/eksperata, medija, „moralnih“ organizacija, okrivljena za porast kriminala, nemoralna, nerada, seksualnih razvrata, sloma porodičnih tradicionalnih vrednosti, i slično (Tompson, 2003).

Rodna i posledična dimenzija

Stigmatizacija ima i svoju rodnu i posledičnu komponentu. Posledica nekog devijantnog ponašanja kao i vrsta/jačina stigmatizacije zavise od toga ko se oseća oštećenim tim činom ili šta taj čin ugrožava. Na primer, predbračni seksualni odnosi retko izazivaju društvenu reakciju osude šire zajednice u većini savremenih društava. Međutim, vanbračna trudnoća devojke već izaziva reakciju koja ide od neodobravanja, osude, pa do proterivanja iz porodice. Kako ističe Howard Becker, vanbračna trudnoća je zanimljiv primer nejednake primene pravila na različite kategorije ljudi. Vanbračni otac, uglavnom, izbegava oštru osudu sredine kojoj je izložena majka (Becker, 1997). To govori o vrlo izraženoj rodnoj dimenziji stigmatizacije.

Posledična komponenta stigmatizacije može biti izražena kroz konsekvence institucionalnog odnosa prema devijantnosti. Erving Goffman je убедljivo pokazao šta se događa sa „sopstvom“ ili identitetom čoveka u uslovima „zatvorenih organizacija“ i uniformnih pravila koje propisuju tzv. totalne institucije u kojima borave ljudi (zatvori, popravni domovi, duševne bolnice, itd.). Goffmanova teza je da u ovim institucijama postoji stalan i dubok raskorak između proklamovanih ciljeva ustanove i realnosti života u njima. Latentne funkcije većine ovih institucija jesu kontrola, nadzor, sankcionalizacija i disciplinacija. Manifestne funkcije kao što su resocijalizacija, lečenje i tretman su u drugom planu (Goffman, 1961).

Niz procedura koje sprovode totalne institucije, od ulaska u njih, preko boravka, pa do njihovog napuštanja, Goffman naziva umrtvljavanje sopstva. Radi se o mehanizmu lišavanja identiteta, individualnosti, ličnog integriteta pojedinca koji je došao u totalnu instituciju. Boravak pojedinaca u totalnim ustanovama ima za posledicu njihovu dalju ili progresivnu društvenu izolaciju, kulturnu dezorijentaciju i intelektualno nazadovanje (Goffman, 1961). Etiketa bivšeg „robijaša“ ili „duševnog bolesnika“ čini ih podložnim čestim hapšenjima i proverama po izdržavanju kazne, jer su definisani kao pojedinci za rizičnim ponašanjem koji su a priori skloni recidivizmu.

Ideološko-politička dimenzija

Stigmatizacija je proces koji ima naglašenu ideološku komponentu ali i političku upotrebu. U savremenom društvu, svi značajni socijalni problemi – kriminal, mentalna oboljenja, nemiri, nezaposlenost – analiziraju se u okviru iste, ali

sofisticiranije „ideologije okrivljavanja žrtve“. Ta nova ideologija odbacuje da su „oni drugačiji“ genetski ili rasno inferiorni: devijantnost, nesavršenost i nadekvatnost se pripisuje „zloćudnoj“ prirodi siromaštva, nepravdi i rasnim problemima. Međutim, žig devijantnosti, iako izveden iz uslova društvenog života, i dalje se locira u samoj žrtvi: „istina, okrivljavanje žrtve je zaodeno ljubaznošću i brigom, ali koja nosi zamke i statističke ukrase scijentizma koji se gube u „mirisnoj izmaglici humanitarizma“ (Ryan, 1985: 10).

Nova „ideologija stigme“ u osnovi dokazuje da devijanti i „drugačiji“ u sebi nose nešto kvalitativno različito od „normalnih“: oni nisu manifestno definisani kao varvari i divljaci, ali se zato vide kako imaju druge vrednosti, životne ciljeve, drugačija ponašanja i „misli“. Devijantne osobe predstavljaju edukativni primer za sve što je „negativno“: „Oni opravdavaju postojanje represivnih organizacija, i u suštini oni sugerišu na korelativni odnos između pripadništva nižoj društvenoj kategoriji i mogućnosti iskliznuća iz okvira definisane normalnosti“ (Jervis, 1977: 78).

Stigmatizacija u ideološkom i političkom kontekstu je deo raširene „kulture straha“. Život u pluralističkom, otvorenom i demokratskom društvu pruža često utisak kod građana (birača) da žive u društvu visokog rizika. Opaža se da rizik raste zavisno od umnožavanja društvenih promena i povećanja demokracije društva. Radi se o rizicima koji su proistekli iz tehničko-ekonomskog napretka i procesa globalizacije. Ti rizici se ispoljavaju kao neminovne opasnosti po život biljaka, životinja i ljudi (Beck, 1992: 12-13). Uz rizike ekološke prirode, terorizma, moralni problemi društva ili „različitosti“ (maloletnički kriminal, zlostavljanje dece, slabljenje porodice, nasilništvo, itd.) su u vrhu javne debate i pažnje.

U takvoj socijalnoj i političkoj atmosferi političari rado koriste „zajedničke strahove“: „Političari će rado usvojiti populistički program „reda i mira“ onda kada je javno mnjenje podstaknuto medijskim pričama o povećanju rizika zbog opasnosti koje nosi društveno devijantno ponašanje. Mediji su, sa svoje strane, zainteresovani za dramatične priče, a analize odnosa javnosti prema rizicima pokazuju da se dramatični događaji smatraju češćim od nedramatičnih. Na primer, iako bolesti odnesu u Americi sto puta veći broj života nego ubistva koja se događaju, novine donose tri puta više članaka o smrtnim slučajevima čiji su uzrok ubistva, nego o onima čiji je uzrok bolest. Stepen straha od kriminala manje zavisi od stvarne stope kriminala nego od količine vesti o kriminalu, kao i od načina saopštavanja tih vesti u medijima“ (Tompson, 2003: 33).

Sve ovo govori da društvena reakcija na devijantnost ima latentni cilj, ne da spreči devijantne pojave, već da legitimizuje političku vlast, da prebaci realnu političku odgovornost, kao i da omogući medijima povećanje publike i veću zaradu. Mediji se takmiče za publiku i u želji (i pohlepi) da privuku pažnju, skloni su senzacionalizmu i demonizaciji pojava i određenih osoba. Sa druge strane, političarima je lakše da pažnju usmere na moralna pitanja nego da građanima podnose odgovornost o ekonomiji, nezaposlenosti, siromaštvu, uslovima života, itd.

U našem političkom životu od drugog svetskog rata do danas politički protivnici su često javno etiketirani i žigosani različitim imenima: „petokolonaši“, „revizionisti“, „domaći/narodni neprijatelji“, „tuđinske sluge“, „izdajnici“, „strani plaćenici“, „snage haosa i bezumlja“, „lažni proroci i ludaci“, „strani špijuni“, „narkomani“, itd. Repertoar političkog etiketiranja političkih neistomišljenika je, u našem političkom, kulturnom i istorijskom kontekstu, zaista „bogat“. Stigmatizacija i devijantnost su fenomen koji izrasta i iz odnosa moći u društvu i ima i političku (zlo)upotrebu.

Reaktivna dimenzija

Vrste i tipovi stigmatizacije zavise od karaktera društvenog reagovanja na različitosti i devijantnost koje se događa u nekoj društvenoj interakciji. To je *reaktivna* dimenzija stigmatizacije. Erving Goffman smatra da se najčešće mogu razlikovati tri vrste stigmi (Goffman, 1970): 1) telesni nedostaci (kao što su slepilo, gluvost, hromost ...); 2) karakterni nedostaci (poput alkoholizma, prostitucije, homoseksualizma ...); i 3) grupni ili tribalni nedostaci (rasa, nacionalnost, religijska pripadnost, analfabetizam, siromaštvo ...).

Po Goffmanu, način na koji će se sama stigma ispoljiti u interakciji između obeleženih i „normalnih“ zavisi od karaktera stigme (vrste nedostatka) i društvene situacije u kojoj se ona ispoljava. Stigma se zato ispoljava dvojako. Prvi način njenog ispoljavanja Goffman naziva kao „discredity“: reč je o slučajevima kada je stigma uočljiva na prvi pogled. Obično se radi o telesnim nedostacima ili boji kože. Stav „normalnih“ se u ovom slučaju ispoljava kao nastojanje da se ne pokaže zapažanje diskreditujuće osobine, što je praćeno zajedničkim osećanjima dvosmislenosti, napetosti i nesigurnosti.

Kod drugog načina ili „discreditable“, stigma se ispoljava samo kao mogućnost koja se tek u određenoj društvenoj situaciji iskazuje na vidljiv način. Stigmatizirani koji su svesni činjenice da se njihov hendikep ili žig ne vidi na prvi

pogled, u interakciji sa „normalnima“ pokušavaju da održe privid normalnosti koristeći se različitim „tehnikama“ (npr. upotreba negovanog engleskog jezika kome pribegavaju školovani crnci da bi se distancirali od svoje socijalno-rasne grupe i potvrdili svoj viši društveni status).

Primeri ova dva načina ispoljavanja stigme mogli bi da budu sledeći: „Kada na ulici sretnemo čoveka u invalidskim kolicima znaćemo da je invalid, ali ako sretnemo čoveka koji muca to nećemo znati. Tačno inverzivna situacija je ona u konferencijskoj sali. Mucavca ćemo prepoznati već nakon prve rečenice koju izgovori, ali će nečija telesna invalidnost biti uočena tek po završetku skupa – onda kada se njegovi učesnici raziđu“ (Stojković, 1985: 98).

Socijalno-psihološka dimenzija

U uzročno-posledičnom smislu stigmatizacija je povezana sa socijalno-psihološkim fenomenom stereotipizacije. Stereotipizacija je proces koji je deo socijalnih odnosa između ljudi. Ljudi u komunikaciji tipiziraju jedni druge. Bez definisanih uzajamnih tipiziranja i očekivanih društvenih uloga teško je zamisliti stabilne odnose između ljudi. Ali, „interaktivni poredak“ može da bude u određenim situacijama definisan na pogrešnim očekivanjima ili pogrešnim verovanjima. Moguće je da tipiziranja drugih ljudi budu zasnovana na iskrivljenoj slici o drugima ili nekoj pojavi. Tako se stvaraju stereotipi.

Deleći zajednička osećanja normalnosti koja se zasnivaju na definisanoj predvidljivosti („prirodnosti“) u međusobnim susretima ili interakciji, ljudi unapred „znaju“ kako izgledaju „narkomani“, „ubice“, „lopovi“, „prevaranti“, „kockari“ itd. Ovi stereotipi se u savremenom društvu posebno učvršćuju posredstvom medija, iako se u osnovi stereotipi uče i stiču tokom školovanja i procesa socijalizacije. Negativna društvena reakcija na nečije devijantno ponašanje samo se produbljuje i pojačava pod stereotipnim slikama o „tipičnom“ i „očekivanom“ devijantu. Takva reakcija utiče na proces samo-identifikacije devijanta, što na kraju vodi ka njegovom neuspehu u očuvanju mišljenja o sebi kao „normalnom“ pojedincu i konačno, prihvatanju stereotipne uloge devijanta.

Mešoviti susreti: primer procesa stigmatizacije na mikro-socijalnom nivou

Stigmatizacija kao društveni proces ima tendenciju „ojačavanja“ u neposrednom susretu/kontaktu ili interakciji između „običnih/normalnih“ i „drugaćijih“/stigmatiziranih pojedinaca. To je susret u kome ima potencijalno najviše mogućnosti za nastanak, „Goffmanovski rečeno, „interaktivne patologije“. Pojam „susreta“ Goffman definiše na sledeći način: „Društveni susret je prilika interakcije licem u lice, koji počinje kada pojedinci spoznaju da su ušli u polje uzajamnog prisustva, i završava se opaženim povlačenjem iz uzajamnog učešća“ (Spasić, 1996: 26).

Situacija kada se „stigmatizovani“ i „normalni“ nalaze u neposrednom fizičko-socijalnom kontaktu Goffman naziva „mešovitim susretima“. To je situacija nelagodnosti, i za „normalne“ i za „stigmatizovane“, zbog toga što nosilac stigme taj susret doživljava kao predstavljanje sa željom da iskontrolira kontakt u koji „normalni“ ulaze spontano.

Susreti nelagodnosti jesu za Goffmana interaktivni incidenti. On pod pojmom incidenta podrazumeva različite događaje koji iznenada uvećavaju nivo napetosti u situaciji – jer osvetljavaju svetove isključene datom definicijom situacije (Spasić, 1996: 30). Situacije „mešovitih susreta“ vremenom postaju za stigmatizirane subjektivno sve nepodnošljivije. Da bi očuvali simbolički i interaktivni poredak od njih se očekuje da se drže veselo, ležerno, ponizno. Na omalovažavanje normalnih, od etiketiranih se očekuje da ne uzvraćaju istom merom.

U cilju održanja privida normalnosti stigmatizirani koriste čitav niz tehnika ponašanja. „Jedan od najčešćih je upotreba tzv. *dez-identifikatora* koji su usmereni na to da izmene predstavu o jednoj osobi, na taj način što je prikazuju u pozitivnom svetlu i tako preduprede mogući negativni utisak“ (Stojković, 1985: 98). Goffman piše: „Stigmatizirani treba da se potruži da pokaže... kako je, ispod svega on zapravo čovečno biće. Pojedinaac je u tako velikoj meri depri-viran iz društva da... što više stigmatizirani odstupa od norme, to će fantastičniji biti načini na koje on mora dokazivati da poseduje standardno subjektivno sopstvo (Spasić, 1996: 102).

Sve veća izopštenost iz sveta normalnih, stigmatizirane prirodno vodi ka udruživanju sa sebi sličnima. Osećaj „zajedničke sudbine“ i mogućnost da normalno i bez incidenata komuniciraju samo sa sebi sličnima usmerava ih da se međusobno hrabre ali i organizuju. Goffman prepoznaje tri tipa organizovanosti stigmatiziranih pojedinaca:

- 1) formalne organizacije kao što su, na primer, terapijske zajednice bivših alkoholičara koje su pod patronatom psihijatrijskih bolnica;
- 2) neformalne organizacije, poput klubova pretučених žena, i slično;
- 3) nelegalne organizacije, čiji su primer tajna društva bivših osuđenika.

Ove organizacije nastoje da funkcionišu kao „grupe za pritisak” na javnost i predstavnike vlasti. U tom političkom procesu oni mogu da očekuju podršku samo od dve kategorije ljudi: „1) od ‘saplemenika’ ili sebi sličnih koji su takođe stigmatizirani – primer je prostitutka koja sa svojim ‘koleginicama po profesiji’ može da komunicira bez nelagode; 2) od iniciranih ili posvećenih, dakle normalnih osoba ali koje imaju posebnu marginalnu ulogu tako da mogu da razumeju situaciju stigmatizovanih – primer je makro sa kojim prostitutka može da komunicira bez upotrebe dez-identifikatora. Ta posvećenost može da poprими takve razmere da je opravdano govoriti o *stigmatofiliji* posvećenih, nasuprot *stigmatofobiji* spoljnog društva” (Stojković, 1985: 97). Zaključak je da se „mešoviti susreti” završavaju stvaranjem subkultura (podkultura) u kojoj će stigmatizirani pronaći svoj društveni status i izgraditi lični identitet i osećaj individualne vrednosti.

Zaključna razmatranja

U teorijskom i praktičnom smislu značaj ideje stigmatizacije kao društvenog procesa ogleda se u nekoliko činjenica.

Prvo, ova ideja ističe uloge društvene i političke moći u definisanju društvenih različitosti ili devijantnosti. Teorijski se dekonstruišu manipulacije društvenih elita i nosilaca moći u stvaranju devijantnosti. U tom smislu, vrlo argumentovano se ukazuje na društvene i političke funkcije stigme.

Drugo, odbacuje se ideja „patološkog” i „disfunkcionalnog” modela devijantnosti. Eventualna patologija pojedinca ili disfunkcionalnost njegove primarne sredine jeste samo jedan deo fenomena društvene devijantnosti: devijantnost se vidi ne kao kvalitet čina koga čini neka osoba, već više posledica primene sankcija i pravila drugih. Takođe, u teorijskom smislu, uvodi se ideja sekvencijalne analize koja pokazuje da u svakoj fazi razvoja devijantnosti deluju različiti uzroci sa posebno značajnom ulogom odnosa društva prema nečijem ponašanju, kao i da početni motivi za devijantni čin nisu stvar patologije pojedinca već posledica uobičajenih životnih aktivnosti ljudi.

Treće, ideja o stigmatizaciji kao društvenom procesu pokazuje kako se stvaraju društveni konstrukti ili značenja devijantnosti i socijalnih problema kroz interakciju ili suodnošenje između ljudi i institucija. Naučnicima i praktičarima se ostavlja poruka da treba da budu duboko skeptični prema svim društvenim konstrukcijama i značenjima (političkim, naučnim, kulturnim) jer oni mogu imati hegemonističke konsekvence i svrhe. Zbog toga, istraživači devijantnosti i socijalnih problema treba da imaju distancu prema reprodukciji dominantnih shvatanja ovih pojava.

Četvrto, ova ideja u praktičnom smislu ukazuje na potencijalno degradirajuće posledice društvene reakcije i stigmatizacije na ličnost pojedinaca, kada nastaju i devijantne društvene uloge i devijantne subkulture. Devijantne subkulture nastaju kao reakcija etiketiranih pojedinaca koji u širem društvu, koje ih je osudilo i žigosalo, ne mogu da pronađu društveni status i životne uloge. To ih navodi da se udružuju sa sebi sličnima i da tu, mnogo lakše, pronađu svoj identitet.

Peto, u praktičnom pogledu, poseban doprinos je u ukazivanju na degradirajući i nehumani odnos institucija socijalne kontrole prema devijantima. Ubedljivi dokazi o načinima rada i delovanja ovih institucija ostavili su značajan trag na humanizaciju prakse policije, socijalnih službi i ustanova, pravosuđa i psihijatrije. Ideje destigmatizirajuće prakse i humanog postupanja prema devijantima, štíćenicima ili pacijentima jesu, danas, pretočene u nezaobilazne principe politike društva prema pojavama društvenih devijacija i duševnih bolesti.

Jedna od glavnih praktičnih poruka ideje o stigmatizaciji kao društvenom procesu je da pojedince koje su ušli u sistem socijalne kontrole treba udaljavati od rizičnih devijantnih karijera (jer taj sistem ih samo pospešuje). A to u praksi znači da treba naći alternative zvaničnim institucijama. Umesto sudova, zatvora, popravnih domova, psihijatrijskih klinika treba pronaći druga rešenja u kontroli i reagovanju na devijantna ponašanja. Pojedince, a posebno decu poželjno je dalje držati od ovih potčinjavajućih i degradirajućih institucija. Štetno iskustvo prolaska kroz institucije socijalne kontrole može trajno etiketirati pojedinca i onemogućiti mu kasnije uključivanje u život zajednice (Jugović, 2004). Nils Christie to plastično i duhovito opisuje kada kaže: „Dok posmatram svakidašnje krivične postupke, vidim uvek jedno te isto; beskrajni niz uglavnom siromašnih i deprimiranih ljudi na svom putu u zatvore i beskrajni niz još više deprimiranih i oštećenih ljudi koji iz zatvora izlaze. Da kažnjavanje ima bilo kakvo značenje za uspostavljanje mira, na svim izlazima iz zatvora stajao bi orkestar“ (Christie, 2006: 8).

Literatura

- Beck, U. (1992) *Risk Society*. London: Sage.
- Becker, H. (1997) Outsajderi, u: Đ. Ignjatović (prir.) *Kriminološko nasleđe*. Beograd: Policijska akademija, str. 203-214.
- Goffman, E. (1961): *Asylums, Essays on The Social situation of Mental Patinets and Other Inmates*. Garden City: Doubleday.
- Goffman, E. (1970) *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. Harmondsworth: Pengiun.
- Jervis, G. (1977) *Kritički priručnik psihijatrije*. Zagreb: Stvarnost.
- Jugović, A. (2004) Praktične implikacije konstrukcionističkog shvatanja kriminala i društvenih devijacija, *Istraživanja u defektologiji*, br. 4, str. 127-150.
- Christie, N. (2006) Odgovori na gubitke, *Temida*, 1, str. 5-10.
- Pfohl, S. (1994) *Images of Deviance and Social Control: A Sociological History*, 2nd ed. New York: Mcgrow Hil.
- Ryan, W. (1985) Okriviti žrtvu, *Kultura*, 70, str. 7-13.
- Spasić, I. (1996) *Značenja susreta – Goffmanova sociologija interakcije*. Beograd: Filip Višnjić.
- Stojković, B. (1985) Stigma ili o društvenoj funkciji obeleženih osoba, *Kultura*, br. 70, str. 113-122.
- Tompson, K. (2003) *Moralna panika*. Beograd: CLIO.
- Wheeler, S. and Cottrell, L. jr. with the assistance of Romasco, A. (1997) Proces etiketiranja, u: Đ. Ignjatović (prir.) *Kriminološko nasleđe*. Beograd: Policijska akademija, str. 219-224.

ALEKSANDAR JUGOVIĆ

Stigmatization as a social process

The paper deals with the analysis of stigmatization as a social process. The main purpose is to explain multidimensional aspects of stigmatization. This paper reviews the key theoretical roots of ideas about stigmatization as a social process and explores a notion of social deviance, as well as the social construction and production of the deviance. The analyses indicate the main dimensions of stigmatization as a social process. These are following dimensions: time, spatial or socio-cultural, socio-stratification, gender-consequential, ideological-political, reactive and socio-psychological dimension.

Keywords: stigmatization, society, social process

TEMIDA
Jun 2008, str. 21-47
ISSN: 1450-6637
DOI: 10.2298/TEM0802021M

Football and Sex: the 2006 FIFA World Cup and Sex Trafficking

SANJA MILIVOJEVIĆ AND SHARON PICKERING¹

The staging of the 2006 Federation of International Football Association (FIFA) World Cup brought together a wide ranging coalition of interests in fuelling a moral panic around sex trafficking in Europe. This coalition of diverse groups aimed to protect innocent third world women and prevent organized crime networks from luring them into the sex industry. In this article we will argue that as a result of increased attention prior to the World Cup 'protective measures' imposed by nation-states and the international community to prevent "disastrous human right abuses" (Crouse, 2006) have seriously undermined women's human rights, especially in relation to migration and mobility. We survey media sources in the lead up to the World Cup to identify the nature of the coalition seeking to protect women considered to be vulnerable to trafficking and the discourses relied upon that have served to undermine women's agency and diverse experiences of increased border and mobility controls. We conclude that measures introduced around the 2006 World Cup in relation to sex trafficking did not end with its final whistle.

Key Words: sex trafficking, World Cup, intervention, mobility, agency.

Introduction

There's a special evil in the abuse and exploitation of the most innocent and vulnerable. The victims of sex trade see little of life before they see the very worst of life, an underground of brutality and lonely fear.

George W. Bush (Office of the Press Secretary, 2003)

Although trafficking in women for the purpose of sexual exploitation has been recognized as an international problem since the mid-nineteenth

---

¹ Dr Sanja Milivojevic and Associate Professor Sharon Pickering are lecturers in the Criminology Department, School of Political and Social Inquiry, Monash University, Melbourne, Australia. E-mail: sanja.milivojevic@arts.monash.edu.au and sharon.pickering@arts.monash.edu.au.

century (Petersen, 2001; Coontz & Griebel, 2004; Kempadoo, 2005), it has garnered increased attention since the early 1990s. Now sex trafficking is routinely referred to as 'modern day slavery' (Bales, 1999; Bertone, 2000; Hughes, 2001; Council of Europe, 2002; Jeffreys, 2002; US Department of State, 2006) and described within the rhetoric of 'evil' (US Department of State, 2004; Abrams, 2005; Kwon, 2005; Soderlund, 2005). This article will review the ways the 2006 FIFA World Cup brought into focus some of the key debates on sex trafficking in Europe and the pressing issues that it raised relating to the representation of women, human rights and mobility. In this article we are concerned with how the broader debates on sex trafficking can be understood around the international spectacle of the World Cup and particularly how this event served as a lightning rod for increasingly punitive approaches to women considered vulnerable of trafficking and assisted in the enhancement of border controls for specific groups. Initially the article will foreground the prevailing international wisdom on sex trafficking and identify the historical and contemporary impact of interventionism on understandings of sex trafficking. It will then review the ways sex trafficking was highlighted during the World Cup by various stakeholders and the responses of authorities to its increased public profile. It concludes with a review of the broader issues that the World Cup raised for concerns with sex trafficking specifically in relation to the gendered construction of borders and mobility.

This article reviewed media coverage of sex trafficking and the World Cup in the six months prior and during the event.² It did so using online news search engines and identified in excess of 46 articles on the topic. We then used textual analysis to identify the key arguments and speakers within the media studied. The prime purpose of this article is to indicate how media discourses around the World Cup impacted the anti-trafficking initiatives and consequently women's lives, both on the international level and within countries identified as either destinations or sources for sex trafficking.

---

² This included English language newspapers and media outlets including Reuters, World Net Daily, Associated Press, Agence France-Presse, International Herald Tribune, The New York Times, Washington Post, Independent Online, The Guardian, BBC News Service, The Sunday Herald, Deutsche Welle, Spiegel Online, Expatica, and religious web sites Christian Science Monitor, Christian News Wire, Christian Post, Christianity Today, Catholic News, LifeSite News, Ekklesia, The Whitehaven News, and Baptist Press News.

Mapping the traffic

Despite increased interest, data about trafficking is still exceptionally limited. As Salt (2000: 32) has noted,

[t]he enormous interest and concern for trafficking and human smuggling in governmental, inter-governmental and non-governmental organizations, in the media and popular opinion, is running ahead of theoretical understanding and factual evidence.

Although published almost daily, estimates of the scope of trafficking vary to the extent that figures are considered to be arbitrary (Doezema, 2000; Agustin, 2005: 40; Kempadoo, 2005).³ Women and children are identified as particularly vulnerable categories: an UN representative stated in 2000 that one million women have been trafficked worldwide annually,⁴ while the US Department of State (2006) estimated that 80 per cent of all trafficked victims are women. Regional estimates vary as well: the International Organization for Migration (IOM) suggests that 300.000 women have been subjected to trafficking to and within Europe in 1998 (Konrad, 2002), the European Commission (2001) indicates that the number of trafficked women within Europe in 2001 was 120,000, while in 2004 the European Union estimated that around 200,000 women have been brought to Europe that year (*Spiegel Online*, 8 March 2006). On the local level the picture is not much clearer,⁵ and as a result in 2001 the IOM stated there is no European country that could give reliable data about the scope and characteristics of trafficking (Kelly, 2002: 7).

³ For example, in 2002 the US Department of State (2002: 1) estimated that between 700,000 and four million people are trafficked worldwide annually, while in the 2006 Trafficking in Persons (TIP) report figures are reduced to 600,000 to 800,000 (US Department of State, 2006).

⁴ Regionally, this estimate assesses that 225.000 women came from Southeast Asia, 200.000 from former Soviet Republics, 150.000 from South Asia, 100.000 from Latin America and the Caribbean, 75.000 from Eastern Europe, and 50.000 or more from Africa (Farr, 2005: 4).

⁵ Data from local or international NGOs and official statistics differ greatly in many countries. For instance, in 2002 the Greek Ministry for Public Order estimated that there are 3000 to 5000 trafficked women and children in the country, while the Research Center for Women's Affairs estimate was about 60000 women (Kelly, 2002: 20). Some authors argue that NGOs „regularly over-estimate the number of trafficked women“ (Davies, 2002). Discrepancies between official data and NGO statistics are documented in other European countries, such as the Netherlands, Austria, Belgium and Germany (Laczko et al., 2002: 5-14).

Although “to any conscientious social scientist, such discrepancies should be cause for extreme suspicion of the reliability of the research” these estimates have nevertheless been widely used and “when it comes to sex work and prostitution, few eyebrows are raised and the figures are easily bandied about without question” (Kempadoo, 1998: 15). Indeed, it appears that within the contemporary anti-trafficking movement agreement has been reached that the phenomenon is growing (Apap et al., 2002; Carrington & Hearn, 2003; Kempadoo, 2005), and that thousands or even millions of women worldwide (Raymond et al., 2002) have been trafficked into the sex industry.

However, not all women perceived to be in danger of being trafficked: the predominant discourse within anti-trafficking framework portrays victims as young, poor and disadvantaged women from developing countries who, because of poverty and lack of opportunity, look for employment and opportunities abroad, and in this process have been tricked or lured into sex work (Bertone, 2000; Clark, 2003; US Department of State, 2006).⁶ In addition, trafficking has been increasingly explored within the context of transnational organized crime (Skrobanek et al., 1997: 64; Bruinsma & Meershoek, 1999; Caldwell et al., 1999; Bruggeman, 2002: 4; Council of Europe, 2002; Agustin, 2005; Farr, 2005), and considered as the third largest source of income for organized crime groups (Miko, 2003), although there are inconsistencies in estimates about its value.⁷ While there are indications that traffickers might have been associated in structurally and hierarchically organized criminal groups and networks,⁸ some research found little evidence of large-scale criminal networks in sex trafficking (UN Center for International Crime Prevention, 2003). In spite of the fact that the nexus between sex trafficking and organized crime is yet

---

⁶ In the European context victims are commonly portrayed as poor women from Central and Eastern Europe (IOM, 1995; Hughes, 2001; Miko, 2003; SIDA, 2006).

⁷ The US Federal Bureau of Investigation estimated that trafficking in human beings generates approximately 9.5 billion US\$ a year (US Department of State, 2006), while Interpol estimates that it reaches up to 19 billion dollars (CATW, 2005).

⁸ Hughes and Raymond (2001) argue that organized crime ‘holds’ the majority of the sex trafficking market in the US, but at the same time stress that the predominant pattern of organizations involved in trafficking are small-scale criminal networks (Raymond & Hughes, 2001: 9-10, 49-50). Bruinsma and Meershoek (1999: 115-6) identified two main categories of criminal groups involved in sex trafficking in Holland: cliques of professionals (small loosely organized groups) and organized criminal groups (bigger groups with a clear division of tasks). Research conducted in Serbia also shows that traffickers have been organized into more or less developed criminal groups and networks (Nikolic-Ristanovic et al., 2004).

to be established, nation-states and the international community tackle sex trafficking mostly from the law and order framework.

Thus, trafficking has become “an increasing concern of various political, religious, and migration authorities” that “largely position women as victims, who need the protection of vested powerful and institutional interests” (Long, 2004: 7). The most vocal proponent of such an approach to trafficking (and particularly sex trafficking) is the Bush Administration, arguing that the sex industry directly contributes to trafficking (US Department of State, 2006). Religious and non-governmental organizations, together with abolitionist feminist scholarship joined “the 21st century abolitionist movement” (US Ambassador John Miller, US House of Representatives’ Subcommittee on Africa, Global Human Rights and International Operations 2006: 27), with a mission to rescue poor third world women who have been preyed upon by trafficking networks and forced into prostitution against their will (Hughes, 2001: 9; Farr, 2005: 2).

Although such representations of sex trafficking are not entirely incorrect, they are a part of a more complicated picture. Without the intention to position ourselves within the trafficking debate, yet aware of the possibility that we might be located within the ‘pro-sex work’ bloc as we challenge contemporary abolitionist discourses (Sanghera, 2005), this article will explore the debate on sex trafficking that emerged in relation to the 2006 World Cup, and discuss how the issue of trafficking has been exploited in a pursuit of other agendas, foremost in regard to immigration policy and the suppression of sex work (Altink, 1995; Goodey, 2003; Anderson & Davidson, 2004; Ditmore, 2005; Kempadoo, 2005). This article will analyze whether, as Davies (2002: 6) argues,

[y]oung women... are sacrificed as the offering required to establish a ,cause for war’ for the war on trafficking, which also conveniently allows the authorities to attempt to disrupt the irregular migration networks that occupy the same spaces as trafficking networks.

Finally, this article will argue that such interventionism - acting allegedly on women’s behalf - jeopardizes women’s rights, especially in relation to women’s sexuality and mobility. The following section offers a brief historical overview of similar practices.

Women's bodies and women's rights: The history of the interventionism

The big sisters of the world [want the] chance to protect the little and weaker sisters, by surrounding them with the right laws for them to obey for their own good.

Jeanette Young Norton, 1913 (cited in Ditmore, 2005)

The fight against trafficking is a great moral calling of our time... Thank you for joining this abolitionist movement on behalf of the world's most vulnerable citizens.

Condoleezza Rice, US Secretary of State, 2006 (Cooper, 2006; US Department of State, 2006)

For decades feminists have been expressing concern about interventions the state and institutions of the powerful make in women's lives, supposedly in their best interest (Baker, 1964; Rubin, 1984; Davies, 2002; Young, 2003; Ditmore, 2005; Soderlund, 2005). As Kapur (2002: 6) argues, emphasizing women's victimization and passivity encourages some "to propose strategies which are reminiscent of imperial interventions in the lives of the native subject". Although too broad to be comprehensively addressed in this paper, it is essential to note here that such practices both historically and contemporarily restricted, rather than protected women's economic independence, their mobility and autonomy (Ditmore, 2002).⁹

The concept that women need to be 'taken care of' is especially prevalent in negotiating women's sexuality. As Ditmore (2002) suggests, a supposed concern over women's health has been instrumental in attempts to regulate their sexuality, while the real agenda was to regulate morality.¹⁰ Consequently, women's engagement in sex work has historically been one of the key battlegrounds for the interventionists. The notion that women cannot *choose* sex work as a profession drives the abolitionist feminist movement for

⁹ In Nepal, for example, the state's intervention in women's lives that aimed to protect them from vices such as prostitution or drunkenness resulted in a prohibition for women to work after 9 pm (Ditmore, 2002).

¹⁰ For instance, rape prevention strategies launched and supported by the state construct women's bodies as weak and vulnerable. Thus, women should 'keep the Lady safe' by applying a 'feminine consciousness' and avoiding risky behavior in public spaces (Campbell, 2005). Although largely a myth, the fear of 'real rape' has been so powerful that it has become a highly effective mechanism of social control of women restricting women's freedom and autonomy (Radford, cited in Campbell, 2005).

decades (Anderson & Davidson, 2004; Ditmore, 2002). Their argument has often revolved around an assumption that a rational woman cannot willingly engage in the degradation of sex work, thus identifying all sex workers as victims. Often, an avenue to 'rescue' 'fallen women' was their incarceration.¹¹

A parallel can be drawn with a historical approach to sex trafficking. Women's increased mobility and migrations in the 19th century sparked the fear that thousands of innocent, white and abused women from Europe and Russia might be enslaved and forced into prostitution against their will (Derks, 2000; Doezema, 2000; Kempadoo, 2005). Although contemporary historians argue that the actual number of trafficked women was significantly smaller than estimated, a 'white slave' moral panic was instigated (Irwin, 1996; Derks, 2000; Doezema, 2000; Saunders, 2005), strongly supported by sensationalistic and exaggerated media reports (Ditmore, 2002) depicting tales of 'deflowered innocence' (Doezema, 1998). The state was called to a rescue by feminist who sought to 'save' their 'fallen' sisters (Kempadoo, 2005). Yet ultimately the intervention shifted from protecting women from being exploited and abused, to limiting women's freedom and sexuality. The result of this moral panic has been an introduction of new laws and initiatives¹² that targeted sex work and effectively restricted women's mobility (Doezema, 2000; Ditmore, 2002; Saunders, 2005).

It could be argued that within predominant contemporary anti-trafficking discourse the notion of the 'white slave' has been replaced with the innocent, poor woman from the Global South (Doezema, 2000; Chapkis, 2003; Kantola & Squires, 2004; Kapur, 2004; Ditmore, 2005; Soderlund, 2005). Images of severe physical and psychological abuse and sexual exploitation, indeed common to sex trafficking, have been instrumental in creating a new moral panic, in which women's bodies have again been perceived as weak and vulnerable

¹¹ During the 1950s in the United States women faced imprisonment in jails or mental health clinics if they engaged in promiscuous behaviour or prostitution, while the rationale for such intervention was that they were not capable of protecting themselves (Ditmore, 2002; Wahab, 2002). Contemporary discourses do not differ much: anti-prostitution legislations in the United States that criminalizes all parties involved in commercial sexual transactions have been introduced as an essential tool to stop the exploitation of vulnerable women. The possibility that women in the sex industry might face incarceration or deportation was irrelevant – it was done in women's best interest (Chapkis, 2003).

¹² The Contagious Disease Act (1867) and The Criminal Law Amendment Bill (1921) in the United Kingdom, and the Mann Act (1910) in the United States. Similar legislation was passed in Greece in 1912, which forbid women under 21 to travel abroad without a special permit (Doezema, 2000). In Europe, leaflets and posters were placed to train station to warn young women about the danger to travel (Doezema, 2000).

(Stanko, 1985; Clark, 2003; Agustin, 2005). These bodies seek the 'masculinist intervention' (Young, 2003) - a rescue by western men, represented in the nation-state, its agencies, or individual 'crusaders':

The worst aspects of humankind come to the surface in this crime. Abduction, deception and false promises to poor and badly educated women from countries as close as Indonesia or as far as Uzbekistan and China is where the horrifying flesh trade in women and girls starts... We must rescue these victims.

Brian Iselin, former officer of the Australian Federal Police and former UN advisor on combating trafficking in South-East Asia (2003)

Underlining the constant threat of victimization, contemporary anti-trafficking messages suggest: 'do not leave home or you will be prostituted/trafficked'. Finally, as a part of anti-trafficking strategies, nation-states imposed tight visa regimes and border controls, prompting scholars to argue that such actions represent attempts to control the growing issue of (both documented and undocumented) women's migration patterns (Davies, 2002; Berman, 2003; Chapkis, 2003; Sanghera, 2005; Soderlund, 2005).¹³ The most recent example of moral panic, launched ahead of the 2006 FIFA World Cup, is arguably another illustration of merging punitive border protection, the criminalization of women, and the undermining of women's human rights, under the cover of protection of women.

Football and Sex

Young women will arrive in Germany thinking that they will be waitresses and dancers; instead, they will likely find themselves without documentation and at the mercy of international networks associated with organized crime.

Janice Shaw Crouse, Concerned Women for America Spokeswoman on sex trafficking (2006)

---

¹³ For example, Romania, Thailand, Nepal and some other Asian countries have imposed special restrictions on young women suspected of travelling abroad to engage in sex work (Ditmore, 2002; Doezeema, 2002; Soderlund, 2005), while the EU and other western governments have introduced tough immigration laws as an essential measure to combat trafficking (Wijers & van Doorninck, 2002; Konrad, 2002).

The 2006 World Cup: Slippery numbers and the media frenzy

Several months before the football festival in Germany kicked off, various organizations and groups estimated that the 2006 FIFA World Cup is likely to accelerate sex trafficking to the extent that between 30.000 to 60.000 (Council of Europe, 2006), or that 40.000 women will be trafficked to Germany for this event (CARE for Europe, 2006; IOM, 2006; Neuwirth, 2006; Salvation Army, 2006; Sparre, 2006). It is unclear how these estimates were established as none of the organizations that quoted these figures stated the source. Yet despite of claims by some advocacy and outreach groups which dismissed these numbers as exaggerated (*Daily Times*, 10 March 2006) and although the police in the host city of Munich suggested figures were “plucked from the air” (Haape, 2006), various activists, experts and the media continued to refer to thousands of women in danger of being trafficked for the World Cup.

The analysis of media reports prior to the World Cup suggests that estimates actually represent the number of migrant sex workers expected to travel to Germany for the World Cup (*Deutsche Welle*, 10 June 2005; Paterson, 2005; Iglesias, 2006). Within the demand-supply equation, the estimated number of migrant sex workers needed to fulfill the demand during the World Cup altered to the number of women who might be trafficked, by establishing at first *potential* and subsequently an *explicit* connection between sporting events and the increase in demand for commercial sex.

The event’s organizers are expecting at least 40.000 prostitutes to descend on Germany from throughout Europe to meet demand.

Tony Paterson (*The Independent Online*, 9 December 2005)

Traffickers constantly monitor the demand pattern, looking for opportunities to maximize their profits obtained through the illicit sale of human beings. The 2006 World Cup presents such an opportunity... It is critical that the German government, civil society and the international community look seriously at the potential links between this major sporting event and the potential increase in the demand for sexual exploitation of women and children.

Ashley Garrett (IOM, 2006: 30-1) emphasis added

*Experiences show that at every big sporting event where a large number of men gather, there is a **spectacular rise** in the demand for sexual services.*

Ulrike Helwerth, spokeswoman for the NGO German Women's Council (Iglesias, *IPS News*, 4 January 2006) emphasis added

Finally, the claim that *some women* among those expected to migrate might be trafficked, that is forced into the sex industry, or deceived about the conditions of work, evolved to the claim that the *majority if not all women* will be trafficked:

The German Women's Council has estimated that an additional 40.000 women will be brought into Germany to provide commercial sex acts for hundreds of thousands of male soccer fans. Many of these women are likely to be victims of trafficking.

Janice Shaw Crouse, Concerned Women for America (Jalsevac, *LifeSite News*, 6 June 2006) emphasis added

*During the World Cup **around 40.000 young women are expected to be imported to Germany for sexual trafficking.***

Salvation Army 2006a (viewed 28 May 2006) emphasis added

An analysis of media reports prior to World Cup indicates that these processes were fuelled by sensationalistic reporting, in which trafficking was reducible to sex work, and women trafficked for sex portrayed as innocent and naïve girls forced into the sex industry (Neuwirth, 2006; Bindel, 2006). Media reports referred exclusively to research and estimates by abolitionist groups, sometimes explicitly denying the possibility that some women may freely consent to sex work.¹⁴ For example, Neuwirth (2006) reports that "research conducted across 10 countries by Prostitution Research and Education found that 71% of women surveyed were physically assaulted while engaged in prostitution" and "89% wanted to get out of prostitution but did not have any other options for survival". On the other hand, data by the city authorities in Cologne that indicate specially built units actually reduced number of attacks on sex workers by clients and pimps (*DPA*, 8 August 2005) have been rarely

---

¹⁴ Chon and Ellerman (*The Washington Post*, 10 June 2006) reported that "traffickers and those who benefit from sex trafficking promote an image of women freely choosing to be involved in prostitution... It is the 'Pretty Woman' myth, which many apparently like to believe in order to justify their inaction or ignorance on the issue".

cited in the press. After several months of heated media debate, *Spiegel Online* (26 May 2006) reported that,

[w]ith all the negative coverage, one could be forgiven for thinking that Germany is a country of human-trafficking pimps and shackled prostitutes... You could be forgiven for thinking that visitors looking to watch a bit of soccer will be greeted by an army of skimpily clad, under-aged Ukrainian sex slaves.

Spiegel Online (26 May 2006) concludes that,

[e]ven before you hit the third paragraph, the articles have unleashed the moral sledgehammer admonishing readers about the immorality of prostitution... Forced prostitution, of course, is a very real and serious problem in Germany. But much of the foreign coverage seems to deliberately conflate the two issues.

Moral panic: Key players

Soon after the first media headlines about new 'sex huts' built to satisfy the demand for commercial sex and a possible increase in the number of sex workers in Germany during the World Cup, the abolitionist coalition of women's groups, faith communities and human rights organizations joined forces, sparking the panic that predominantly targeted sex work rather than trafficking, arguing that "prostitution is to sex trafficking what coal is to steam engines" (*Christianity Today* website, viewed 02 July 2006).

As noted earlier, the leading force in combating trafficking by opposing sex work is the United States.¹⁵ Soon after the estimates about the number of migrant sex workers expected to travel to Germany for the World Cup have been announced, the Republican Congressman Christopher H. Smith chaired the special Hearing for the US House of Representatives' Subcommittee on Africa, Global Human Rights and International Operations, in which he argued that,

[s]ince the matches are being held in Germany, which legalized pimping and prostitution in 2001, the World Cup fans would be legally free to rape women in brothels... Of the approximately 400.000 prostitutes in Germany, it is estimated that

---

¹⁵ In 2003 the US President George W. Bush issued a National Security Presidential Directive opposing sex work as "inherently harmful and dehumanizing" (Office of the Press Secretary, 25 February 2003).

75 percent of those who are abused in these houses of prostitution are foreigners, many from Central and Eastern Europe. We know beyond reasonable doubt that so many of these women are coerced and they are there because of force, fraud or, like I say, coercion.

Christopher H. Smith (US House of Representatives' Subcommittee on Africa, Global Human Rights and International Operations 2006a: 7) emphasis added¹⁶

The US Secretary of State's advisor on human trafficking has been especially vocal in linking women's migrations, sex work and sex trafficking.

All the research and evidence available shows that when you have large flows of women for sexual purposes, there is going to be trafficking. There is a link between prostitution and sex trafficking.

John Miller (AFP, 10 June 2006)

German law enforcement officials argued in vain that there was "no major upsurge in prostitution-related criminality" during the sporting events this country hosted in the past (Haape, 2006). A few days before the opening ceremony, German police stated there are "no signs of any explosion of forced prostitution that had been warned of in the months leading to the opening day" (*Christian Post*, 11 June 2006), yet it was too late. The new moral panic was well under its way.

Abolitionist feminist organizations, led by the Coalition against Trafficking in Women (CATW), joined the anti-sex work coalition by launching the campaign 'Buying Sex Is Not a Sport' (CATW, 2006). Women's groups in other European countries that share this agenda followed the suit.¹⁷ Religious communities and faith-based organizations also directly targeted Germany's policy toward sex work. The Catholic Family and Human Rights Institute started the campaign "Stop World Cup Prostitution", while Caritas, one of the largest charities of the Catholic Church, concluded that "it is important to recognize

¹⁶ It is interesting to note that this part of Congressman Smith's statement was present in the news reports, for example on the LifeSite website at <http://www.lifesite.net/ldn/2006/may/06050108.html>, but later disappeared in the print version of the Hearing.

¹⁷ In Ireland, the National Women's Council of Ireland launched a campaign under the same name – 'Buying Sex is not a Sport' (Crouse, 2006), while in Germany anti-trafficking and anti-sex work campaigns 'Final Whistle – Stop Forced Prostitution', 'Red Card for Forced Prostitution', and 'Responsible Johns' have been launched (*Deutsche Welle*, 23 February 2006; *Spiegel Online*, 26 May 2006).

that sexual exploitation, prostitution and trafficking of human beings are all acts of violence against women" (*Catholic News*, 25 May 2006). These initiatives were launched in both perceived countries of origin and destination.¹⁸

Claims of possible mass human right abuses of women during the World Cup prompted the action from the international human rights community. Amnesty International called on European governments to launch prevention campaigns in countries of origin, and asked the German government to take responsibility and ensure measures to combat trafficking during the 2006 World Cup (Amnesty International, 2006). Amnesty International also called on "all states with football fans traveling to Germany to raise awareness of the fact that many sex workers present in Germany during the World Cup may have been trafficked" (Amnesty International, 2006). Salvation Army and CARE volunteers traveled to Germany with leaflets designed to stop men from going to brothels (Salvation Army, 2006; CARE for Europe, 2006), while IOM, the Swedish Agency for International Development (SIDA) and the MTV Europe Foundation produced a "TV announcement addressing the demand side of sex trafficking ... directed at both potential clients of prostitutes as well as those most vulnerable to becoming trafficked" (IOM, 2006).

Women in danger of being trafficked for sex during the World Cup were, thus, constructed as young, naïve women from Eastern and Central Europe (Ekklesia, 2006; Haape, 2006; Tzortzis, 2006), who seek "a life free of poverty or abuse" (Neuwirth, 2006) but instead end up being severely victimized:

We are very anxious about what will happen in Germany next month. The stories of these girls locked in houses are absolutely horrendous. These young women are either sold by their families, kidnapped or believe they are going to decent jobs to earn money to send home. They end up without any rights and with ruined lives.

Gwyneth Smith, Cumbria District Methodist Women's Network (Morgan, 2006)

Women's bodies have been yet again constructed as weak and vulnerable. While men are coming to Germany to enjoy football and have sex, women at the World Cup have been perceived as victims of abuse:

---

¹⁸ The German Lutheran Church distributed leaflets aimed to reduce the demand for sex work in Germany (*Ohmynews*, 27 May 2006), while nuns in Poland issued anti-prostitution leaflets in eastern European languages (Luxmore, 2006) aimed to warn young women in perceived countries of origin about the danger of sex work and trafficking.

While an estimated three million spectators, mostly men, some women and children, and television viewers across the world – enjoy ‘the beautiful game’, other girls and women will wait in their ‘boxes’ as enslaved merchandise, on sale to help men ‘unwind’ and celebrate or mourn their team’s performance.

The National Board of Catholic Women in England and Wales (cited in Ekklesia, 2006)

Women’s agency has been undermined, and their possible *choice* to engage in sex work effectively denied. All women in the German sex industry are, therefore, victims, and the intervention is necessary: they need to be rescued.

Many women will say this is the life they chose, but economic desperation or the breakdown in social structures that constrain women into prostitution doesn’t leave them many options.

Duncan MacLaren, Secretary General of Caritas International (*Catholic News*, 25 May 2006)

Whatever their circumstances, each and every one of these young women is someone’s daughter, a child of God and deserves our protection!

The Catholic Family and Human Rights Institute (*WorldNet News*, 26 May 2006)

As the World Cup was getting closer, the pressure was also put on footballers and national and international football associations. Amnesty International and the Parliamentary Assembly of the Council of Europe urged FIFA to take responsibility for effectively combating sex trafficking during the World Cup (Amnesty International, 2006; Council of Europe, 2006).¹⁹ The participating national teams and football federations followed: CARE urged “all football teams playing at the World Cup this year to publicly condemn Germany’s acceptance of the exploitation, trafficking and pimping of women for sex” and called “upon high-profile players to make their opposition to the ‘Mega Brothel’” (CARE, 2006). The president of the Swedish Football Association, Lars-Ake Lagrell, promised that Swedish players will not use

¹⁹ FIFA, however, rejected any responsibility stressing that it “has no power to take legal action against human trafficking and forced prostitution” and that “it cannot be responsible for such matters” (FIFA, 2006).

brothels during the Cup (Bindel, 2006), while Swedish Equal Opportunity Ombudsman Claes Borgström called on his team to withdraw from the Cup as a protest against “prostitution and the human trafficking associated with it” (*Spiegel Online*, 12 April 2006). The German national team was especially under scrutiny.²⁰ As a result of this pressure the President of the German Football Federation Theo Zwanziger said the Federation needs to change its position on sex work (*Spiegel Online*, 8 March 2006). Such criticism was not a novelty for Germany: since the legalization of sex work in 2001, this country has experienced the occasional scrutiny by the abolitionist coalition. Yet, it was Germany’s initiative to open new brothels and ‘sex huts’ for the World Cup that drew an increased attention. Alongside with criticism from the United States, Germany faced some difficult questions from its close allies: the European Union expressed its concern about the issue on 17 January 2006 and put it on the agenda for the European Parliament plenary session in March. Although the EU stated that its campaign was not going to be a “campaign against normal prostitution” (*Expatica*, 8 March 2006), that is exactly what happened, as the European Union employment commissioner Vladimir Spidla declared that “very few people become prostitutes out of their free will” and that “prostitution is incompatible with human dignity” (*Expatica*, 8 March 2006).

Despite “no conclusive evidence that Germany’s liberal approach to prostitution made it more attractive to human traffickers” (Michele Clark, the Head of anti-trafficking assistance unit at the Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE), cited in Tzortzis, 2006), the pressure on Germany to address its policy towards sex work continued, prompting the German delegation to the OSCE to issue a statement that “we must assume - even if there are no reliable figures - that women will be forced into prostitution and will perhaps be brought to Germany solely for this purpose” (Delegation of Germany to the OSCE 2006). The outcome of such pressure affected lives of women engaged in the German sex industry, and those who, for whatever reason wanted to migrate during the World Cup.

---

²⁰ A spokeswoman for Deutscher Frauenrat – the German national women’s council – stated that “after seeking role models and support for our campaign among the entire German football team, so far we have managed to get support only from Jens Lehmann (German national team’s goalkeeper)”, at which expressed their reaction as “not only disappointed but really angry” (Haape, 2006).

The outcome

As a consequence of the crackdown on illegal prostitution and sex trafficking nearly one hundred people, seventy four of them sex workers, were arrested by the German police (*Associated Press*, 1 June 2006). The interior minister of the Hesse province directly linked these raids with “concerns expressed by human rights organizations and other groups that thousands of women, mostly from Eastern Europe, could be smuggled into Germany and forced to work as prostitutes during the World Cup”. In the neighboring province of Rhineland-Palatinate 22 people were arrested and 34 were issued citations “mostly for immigration violations and failure to comply with business regulations” (*Associated Press*, 1 June 2006).

Anti-trafficking measures affected not only German sex workers, but also women from the supposed countries of origin who, for whatever reason, wanted to visit Germany during the World Cup. As EU Chief Justice Franco Frattini explains,

[v]isa requirements should be slapped on all non-EU citizens traveling to Germany... as a part of a drive to prevent an expected increase in the trafficking... We need to introduce and re-introduce temporary visas for all third countries – even those not requiring visas so far – but which are possible origin countries for trafficked women and children... the authorities (need to) ensure that people potentially ‘compromising public order’, one of the grounds for refusal of entry into the Schengen area, are indeed refused such entry. The EU member states must strengthen internal border controls as women forced into prostitution are often deceived by promises of legitimate work.

EU Chief Justice Franco Frattini (*Expatica*, 8 March 2006; *EU Observer*, 9 March 2006; Bianchi, 2006)

Coincidentally or not, this latest restriction of women’s rights has been launched on International Women’s Day.

Conclusion

Increasingly commentators have noted the embodied and highly gendered nature of border performances. Across Europe (and elsewhere), “some (mostly male) bodies enforce borders, while other (mostly female) bodies are subject to border enforcement” (Wonders, 2006: 66). What is apparent from our review of the moral panic surrounding sex trafficking during the World Cup is that the bodies that enforce borders are not only those agents that patrol the physical border but those (male and female) agents that patrol moral borders around the acceptability and otherwise of sex work. Those moral enforcement agents not only perform a gendered securitization of the border but also a social and racial patrol of particular groups. Consequently the moral panic surrounding the World Cup evidenced a peak in the subjection of some racial and social groups to differential border regimes. It suggests the border is an increasingly hostile environment for some racial and social groups of women who are subject to the policies that result from the appeasement of various competing interest groups (Carpenter, 2006).

The case study suggests that the corpus of law and the concomitant realization and abrogation of rights attached to citizenship enabled some groups to use border enforcement to bound the rights and legal status of others. This is a gendered practice with the on the ground effect of seriously hampering the otherwise legal movement of women from Eastern Europe. The curtailment of (some) women’s mobility in the name of securing their protection (from themselves as well as from traffickers) has seriously undervalued women’s agency as well as relied on an impoverished account of transnational organized crime and the securitization of the European union.

The approach to border enforcement made on the backs of Eastern European women has also provided another site for the interlocking of border protection and immigration policies post 9/11 which has focused on the increased securitization of the mobility of those from the global south. It further illuminates what Weber (2006) has identified as the increasingly mobile nature of borders and their enforcement, in this case their enforcement taking place on women’s bodies.

Although it will take some time to assess how these measures affected women across Europe, we need to act immediately, since some organizations have already been pointing out to upcoming sporting events, such as the 2010 Olympic games, as the potential risk for trafficking (IOM, 2006; *Canadian*

Press, 1 June 2006). It is time to assess the effects and consequences this 'protectionist' policy has on third world women. As Kempadoo (2005) puts it,

[h]yperbole, unsubstantiated claims, and sensationalism, while perhaps useful for rustling up indignation and moral condemnation about inhuman treatment and exploitation, can, and often do, lead to greater abuse and violations, even in the hands of well-meaning anti-trafficking policy makers and activists.

The truth about sex trafficking is more complex. Thus, the solution is not a simple one either. 'Protective' measures that prevent women from exercising their agency further, narrow women's options and restrict rather than protect women's rights. The moralistic approach, which assumes that women do not know their own minds (Agustin, 2005) has to be dismissed: western governments, international and religious organizations, and western feminist scholarship need to abandon their 'colonial gaze' (Mohanty, 1998) and broad generalizations. At the same time, while acknowledging the increasing number of risks that migrant women face in every phase of their journeys, particularly if these journeys are undocumented and in relation to major sporting events, it is essential to pinpoint that making these journeys more difficult will not prevent women from endeavoring their migration patterns. Anti-trafficking initiatives cannot be based on anti-migration policies. Instead, it is essential to tackle structural, global, national and individual circumstances that increasingly limit some women's choices.

A new agenda is needed (Segrave & Milivojevic, 2005) that will move away from slippery numbers and the law and order framework, and that will acknowledge trafficking with all of its complexities. In this process women do not need to be rescued, but listened to. Otherwise women with the 'wrong' passports who want to fulfill their migration avenues or simply to support their team will have to look for alternative ways to make it happen.

References

- Abrams, C (2005) Sex Trafficking Duo Jailed, *The Sun Online*, 2 November 2005, viewed 20 June 2007, <http://www.thesun.co.uk/article/0,,2-2005500738,00.html>
- Agustin, L (2005) Migrants in the Mistress's House: Other Voices in the 'Trafficking Debate', *Social Politics*, vol 12, no 1: 96-117.
- Altink, S (1995) *Stolen Lives – Trading Women into Sex and Slavery*, London, New York: Harrington Park Press.
- Amnesty International (2006) *Red card to trafficking during World Cup*, Amnesty International USA, 26 April 2006, viewed 20 June 2007, <http://www.amnestyusa.org/document.php?lang=e&id=ENGACTION770082006>
- Anderson, B & Davidson, J (2004) *Trafficking – A Demand Led Problem?*, Stockholm: Save the Children.
- Apap, J, Culleen, P & Medved, F (2002) Counteracting Human Trafficking: Protecting the Victims of Trafficking, paper presented to the European Conference on Preventing and Combating Trafficking in Human Beings – Global Challenge for the 21st Century, Brussels, 18-20 September 2002, viewed 20 June 2007, <http://www.belgium.iom.int/StopConference/Conference%20Papers/01.%20Apap,%20J.-%20IOM%20final%20paper.pdf>
- Baker, E (1964) *Technology and Women's Work*, New York: Columbia University Press.
- Bales, K (1999) *Disposable People-New Slavery in the Global Economy*, Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
- Berman, J (2003) (Un) Popular Strangers and Crises (Un) Bounded: Discourses of Sex-Trafficking, the European Political Community and the Panicked State of the Modern State, *European Journal of Internal Relations*, vol 9, no 1: 37-86.
- Bertone, A. M (2000) Sexual Trafficking in Women: International Political Economy and the Politics of Sex, *Gender Issues*, vol 18, no 1: 4-22.
- Bianchi, S (2006) Rights: EU Moves to Quash Expected World Cup Sex Trafficking, *Global Information Network*, no 9, March 2006: 1.
- Bindel, J (2006) Foul Play, *The Guardian*, 30 May 2006, viewed 20 June 2007, <http://www.guardian.co.uk/g2/story/0,,1785532,00.html>
- Bruggeman, W (2002) Illegal immigration and trafficking in human beings seen as a security problem for Europe, paper presented to the European Conference on Preventing and Combating Trafficking in Human Beings – Global Challenge for the 21st Century, Brussels, 18-20 September 2002, viewed 20 June

2007, <http://www.belgium.iom.int/STOPConference/Conference%20Papers/20%20Bruggeman%20Brussels%20IOM.19.09.02.pdf>

Bruinsma, G & Meershoek, G (1999) Organized Crime and Trafficking in Women from Eastern Europe in the Netherlands, in P. Williams (ed) *Illegal Immigration and Commercial Sex – The New Slave Trade*, London, Portland: Frank Class.

Caldwell, G, Galster, S, Kanics, J & Steinzor, N (1999) Capitalizing on Transition Economies: The Role of Russian Mafiya in Trafficking Women for Forced Prostitution, in P. Williams (ed) *Illegal Immigration and Commercial Sex – The New Slave Trade*, London, Portland: Frank Class.

CARE for Europe (2006) *Human Trafficking*, CARE, viewed 20 June 2007, http://www.careforeurope.org/en/trafficking_en.htm

Carpenter, J (2006) The Gender of Control, in Pickering, S & Weber, L (eds) *Borders, mobility and technologies of control*, Netherlands: Springer.

Carrington, K & Hearn, J (2003) Trafficking and the Sex Industry: From Impunity to Protection, *Current Issues Brief*, no 28, Canberra: Department of Parliamentary Library: 1–24.

Chon, K & Ellerman, D (2006) Soccer With a Side of Slavery, *The Washington Post*, no 10 June 2006, viewed 20 June 2007, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/06/09/AR2006060901477.html>

Coalition Against Trafficking in Women (2005) *Coalition Report 2005*, CATW, viewed 20 June 2007, <http://action.web.ca/home/catw/attach/CATW05NewsletterFinal.pdf>

Coalition Against Trafficking in Women (2006) *Buying Sex Is Not A Sport – Say No To Germany's Prostitution of Women During the World Cup Games in 2006*, CATW, no 25 January 2006, viewed 20 June 2007, <http://catwepetition.ouvaton.org/php/index.php>

Chapkis (2003) Trafficking, Migration, and the Law: Protecting Innocents, Punishing Immigrants, *Gender and Society*, vol 17, no 6: 923-937.

Clark, M (2003) Trafficking in Persons: an issue of human security, *Journal of Human Development*, vol 4, no 2: 247-263.

Coontz, P & Griebel, C (2004) International Approaches to Human Trafficking: The Call for a Gender-Sensitive Perspective in International Law, *Women's Health Journal*, no 4: 47-58.

Cooper, H (2006) Ahead of World Cup, U.S. Warns Germany About Sex Trafficking, *The New York Times*, 6 June 2006, viewed 20 June 2007, <http://www.nytimes.com/2006/06/06/world/europe/06slavery.html?ex=1307246400&en=a4a00ddb0cd98c6b&ei=5090&partner=rssuserland&emc=rss>

Council of Europe (2002) *Council of Europe action in the field of trafficking in human beings for the purpose of sexual exploitation: an emphasis on victim protection*, Council of Europe – Division Equality between Women and Men, Strasbourg, viewed 20 June 2007, <http://www.belgium.iom.int/STOPConference/Conference%20Papers/14.%20Council%20of%20Europe%20-%20Info%20doc%20on%20trafficking%20Sept%202002.pdf>

Council of Europe (2006) *2006 World Cup: PACE asks FIFA to join the fight against trafficking in women*, Council of Europe Parliamentary Assembly, Strasbourg, viewed 20 June 2007, <http://assembly.coe.int/ASP/Press/StopPressView.asp?ID=1759>

Crouse, J (2006) *Germany's Sex Shacks Tarnish the World Cup*, Concerned Women for America, Washington D.C, viewed 20 June 2007, <http://www.beverlylahayeinstitute.org/articledisplay.asp?id=10649&department=BLI&categoryid=commentary&subcategoryid=blitraf>

Davies, J (2002) *The Role of Migration Policy in creating and sustaining trafficking harm*, paper presented to the European Conference on Preventing and Combating Trafficking in Human Beings – Global Challenge for the 21st Century, Brussels, 18-20 September 2002, viewed 20 June 2007, <http://www.belgium.iom.int/STOPConference/Conference%20Papers/OSLO.pdf>

Delegation of Germany to the OSCE (2006) *Statement by the Delegation of Germany at the Meeting of the OSCE Permanent Council regarding efforts to combat trafficking in human beings during the FIFA World Cup in Germany*, OSCE, 11 May 2006, viewed 20 June 2007, http://www.osce.org/documents/pc/2006/05/19042_en.pdf

Derks, A (2000) *From White Slaves to Trafficking Survivors-Notes on Trafficking Debate*, The Centre for Migration and Development Working Papers Series, Princeton University, viewed 20 June 2007, <http://www.walnet.org/csis/papers/CMD-0002M.PDF>

Ditmore, M (2002) *Trafficking and Sex Work: A problematic conflation*, PhD thesis, New York: City University New York.

Ditmore, M (2005) *Trafficking in Lives: How Ideology Shapes Policy*, in K. Kempadoo, J. Sanghera, & B. Pattanaik (eds) *Trafficking and Prostitution Reconsidered: New Perspectives on Migration, Sex Work, and Human Rights*, Paradigm Publishers, London: Boulder.

Doezema, J (1998) *Forced to Choose – Beyond the Voluntary v. Forced Prostitution Dichotomy*, in K. Kempadoo & J. Doezema (eds) *Global Sex Workers: Rights, Resistance and Redefinition*, New York and London: Routledge.

Doezema, J (2000) *Loose Women or Lost Women? The re-emergence of the myth of 'white slavery' in contemporary discourses of 'trafficking in women'*, *Gender Issues*, vol 18, no 1: 23-50.

Sanja Milivojević and Sharon Pickering

Ekklesia (2006) *Human rights and church groups protest against World Cup sex slavery*, Ekklesia, 2 April 2006, viewed 20 June 2007, http://www.ekkleisia.co.uk/content/news_syndication/article_06059sex.shtml

European Commission (2001) *Trafficking in Women – The misery behind the fantasy: from poverty to sex slavery*, European Commission, Brussels, viewed 20 June 2007, http://ec.europa.eu/employment_social/equ_opp/violence/traffinfosheet_en.pdf

Farr, K (2005) *Sex Trafficking – The Global Market in Women and Children*, New York: Worth Publishing.

FIFA (2006) *FIFA has no power to take legal action against human trafficking and forced prostitution*, FIFA Media Service, 13 April 2006, viewed 02 July 2006, <http://www.fifa.com/en/media/index/0,1369,116822,00.html>

Goodey, J (2003) Recognizing organized crime's victims – The case of trafficking in the EU, in A. Edwards & P. Gill (eds) *Transnational Organized Crime – perspectives on global security*, London, New York: Routledge.

Haape, M (2006) Prostitution during World Cup is a whole new ball game, *Sunday Herald*, 26 February 2006.

Hughes, D (2001) The 'Natasha' Trade: Transnational Sex Trafficking, *National Institute of Justice Journal*, no 246: 9-15.

Iglesias, A (2006) Germany: World Cup – a Magnet for Forced Prostitution?, *IPS News*, 4 January 2006, viewed 20 June 2007, <http://ipsnews.net/news.asp?idnews=31663>

IOM (1995) *Trafficking and Prostitution: The Growing Exploitation of Migrant Women from Central and Eastern Europe*, Geneva: IOM.

IOM (2006) Germany's World Cup Brothels: 40,000 Women and Children at Risk of Exploitation through Trafficking, Statement of Ashley Garrett, IOM, Hearing before the House Committee on International Relations Subcommittee on Africa, Global Human Rights and International Operations, 4 May 2006.

Irwin, M (1996) 'White Slavery' As Metaphor Anatomy of a Moral Panic, *Ex Post Facto: The History Journal*, vol V, viewed 20 June 2007, <http://www.walnet.org/csis/papers/irwin-wslavery.html>

Iselin, B (2003) *Sex Slavery in Australia: We don't know half of it!*, Iselin Consulting, viewed 20 June 2007, <http://www.iselinconsulting.com/Downloads/Sex%20Slavery%20in%20Australia%20-%20Iselin.pdf>

Jalsevac, J (2006) U.S. Report Soft-Peddling on Germany, Canada Sex-Trafficking say Anti-Trafficking Experts, *Life Site News*, 6 June 2006, viewed 20 June 2007, <http://www.lifesite.net/ldn/2006/jun/06060606.html>

Jeffreys, S (2002) Women trafficking and the Australian connection: do legalised sex industries encourage the trafficking of women and children? Are they partly to blame for the explosion in this trade over the last decade? Whose needs are being served by the legitimization of sex work?, *Arena Magazine*, April – May, no 58: 44-48.

Kantola, J & Squires, J (2004) Discourses Surrounding Prostitution Policies in the UK, *European Journal of Women's Studies*, vol 11, no 1: 77-101.

Kapur, R (2002) The tragedy of victimization rhetoric: resurrecting the 'native' subject in international/post-colonial feminist legal politics, *Harvard Human Rights Journal*, vol 15: 1-37.

Kapur, R (2004) Traffic Controls: Legal Responses to Transnational Migrations, *Alliance News GAATW*, vol 22: 38-51.

Kelly, L (2002) *Journeys of Jeopardy: A Review of Research on Trafficking in Women and Children in Europe*, Geneva: IOM.

Kempadoo, K (1998) Introduction: Globalizing Sex Workers Rights, in K.Kempadoo & J. Doezema (eds) *Global Sex Workers: Rights, Resistance and Redefinition*, New York and London: Routledge.

Kempadoo, K (2005) From Moral Panic to Global Justice: Changing Perspectives on Trafficking, in K. Kempadoo, J. Sanghera & B. Pattanaik (eds) *Trafficking and Prostitution Reconsidered: New Perspectives on Migration, Sex Work, and Human Rights*, Boulder, London: Paradigm Publishers.

Konrad, H (2002) Trafficking in Human Beings-The Ugly Face of Europe, *Helsinki Monitor*, vol 13, no 3: 260-271.

Kwon, L (2005) Raising Awareness of the Reality of Human Trafficking, *The Christian Post*, 27 October 2005, viewed 20 June 2007, http://www.christianpost.com/article/20051027/21440_Raising_Awareness_on_the_Reality_of_Human_Trafficking.htm

Laczko, F, Klekowski von Koppenfels, A & Barthel, J (2002) Trafficking in Women from Central and Eastern Europe: A review of Statistical Data, paper presented to the European Conference on Preventing and Combating Trafficking in Human Beings – Global Challenge for the 21st Century, Brussels, 18-20 September 2002, viewed 20 June 2007, <http://www.belgium.iom.int/STOPConference/Conference%20Papers/Trafficking%20in%20Women%20from%20Central%20and%20Eastern%20Europe%20A%20Review%20of%20Statistical%20Data.pdf>

Long, L (2004) Anthropological Perspectives on the Trafficking of Women for Sexual Exploitation, *International Migration*, vol 42, no 1: 5-31.

Luxmore, J (2006) Polish nuns issue anti-prostitution leaflets for World Cup, *Catholic News Service*, 10 May 2006, viewed 20 June 2007, <http://www.catholicnews.com/data/stories/cns/0602705.htm>

Miko, F (2003) Trafficking in Women and Children: The US and International Response, in A. Troubnikoff (ed) *Trafficking in Women and Children – Current Issues and Developments*, New York: Nova Science Publishers.

Mohanty, C (1998) Under Western Eyes: Feminist Scholarship and Colonial Discourse, *Feminist Review*, vol 30: 61-88.

Morgan, J (2006) Methodist' Fears Over World Cup Brothels, *The Whitehaven News*, no 25 May 2006, viewed 20 June 2007, <http://www.whitehaven-news.co.uk/unknown/viewarticle.aspx?c=397&id=370395>

Neuwirth, J (2006) The World Cup and the johns, *International Herald Tribune*, 11 April 2006, viewed 20 June 2007, <http://www.iht.com/articles/2006/04/10/opinion/edneuwirth.php>

Nikolic-Ristanovic, V, Copic, S, Milivojevic, S, Simeunovic-Patic, B & Mihic, B (2004) *Trafficking in People in Serbia*, Belgrade: OSCE.

Office of the Press Secretary (2003) *President Bush Addresses United Nations General Assembly*, The White House, Washington D.C., viewed 20 June 2007, <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2003/09/20030923-4.html>

Paterson, T (2005) Germany backs bigger brothels to fight World Cup sex explosion, *Independent Online*, 9 December 2005, viewed 20 June 2007, <http://news.independent.co.uk/europe/article331954.ece>

Petersen, K. L (2001) Trafficking in Women: The Danish Construction of Baltic Prostitution, *Cooperation and Conflict*, vol 36, no 2: 213-238.

Raymond, J & Hughes, D (2001) *Sex Trafficking of Women in the United States – International and Domestic Trends*, US Department of Justice, viewed 20 June 2007, <http://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/187774.pdf>

Raymond, J, D'Cunha, J, Dzuhayatin, S R, Hynes, P, Rodriguez, Z & Santos, A (2002) *A Comparative Study of Women Trafficked in Migration Process*, Coalition Against Trafficking in Women, viewed 20 June 2007, <http://action.web.ca/home/catw/attach/CATW%20Comparative%20Study%202002.pdf>

Rubin, G (1984) Thinking Sex, in C. Vance (ed) *Pleasure and Danger – Exploring Female Sexuality*, Boston: Routledge and Keagan Paul.

Salt, J (2000) Trafficking and Smuggling: A European Perspective, *International Migration*, vol 38, no 3: 31-56.

Salvation Army (2006) *Enjoy the Game. Celebrate the Win. Don't be a Loser – Salvation Army Launches Human Trafficking Awareness Campaign for Fans Travelling to World Cup*, Salvation Army Metablogging, viewed 20 June 2007, http://tsa.ismckenzie.com/2006/05/world_cup_human_trafficking.html

Salvation Army (2006a) The Salvation Army International, viewed 28 May 2006, http://www1.salvationarmy.org/ihq/www_sa.nsf

Sanghera, J (2005) Unpacking the Trafficking Discourse, in K. Kempadoo, J. Sanghera & B. Pattanaik (eds) *Trafficking and Prostitution Reconsidered: New Perspectives on Migration, Sex Work, and Human Rights*, Boulder, London: Paradigm Publishers.

Segrave, M & Milivojević, S (2005) Sex Trafficking: A New Agenda, *Social Alternatives*, vol 24, no 2: 11-16

SIDA (2006) *MTV and Sida in anti-trafficking campaign*, SIDA, Stockholm, viewed 20 June 2007, http://www.sida.se/sida/jsp/sida.jsp?d=137&a=23732&language=en_US

Skrobanek, S, Boonpakdee, N & Jantateero, C (1997) *The Traffic in Women-Human Realities of the International Sex Trade*, London, New York: Zed Books.

Soderlund, G (2005) Running from Rescuers: New US Crusades Against Sex Trafficking and the Rhetorics of Abolition, *NWSA Journal*, vol 17, no 3: 64-87.

Sparre, K (2006) *Swedish ombudsman: Boycott World Cup in protest against prostitution*, Play the game, 7 April 2006, viewed 20 June 2007, http://www.playthegame.org/News/Up_To_Date/Swedish_Ombudsman_Boycott_World_Cup_because_of_%20prostitution.aspx

Stanko, E (1985) *Intimate Intrusions – Women’s Experience of Male Violence*, London: Unwin Hyman.

Tzortzis, A (2006) World Cup goal: stem prostitution, *Christian Science Monitor*, 5 May 2006, viewed 20 June 2007, <http://www.csmonitor.com/2006/0505/p06s02-woeu.html>

UN Center for International Crime Prevention (2003) *Assessing Transnational Organized Crime: Results of a Pilot Survey of 40 Selected Transnational Organized Criminal Groups in 16 Countries*, Vienna: UN Center for International Crime Prevention.

US Department of State (2002) *Trafficking in Persons Report*, US Department of State, Washington D.C., viewed 20 June 2007, <http://www.state.gov/g/tip/rls/tiprpt/2002/>

US Department of State (2004) *Trafficking in Persons Report*, US Department of State, Washington D.C., viewed 20 June 2007, <http://www.state.gov/g/tip/rls/tiprpt/2004/>

US Department of State (2006) *Trafficking in Persons Report*, US Department of State, Washington D. C., viewed 20 June 2007, <http://www.state.gov/g/tip/rls/tiprpt/2006/>

US House of Representatives Subcommittee on Africa, Global Human Rights and International Operations (2006) *Modern Day Slavery: Spotlight on the 2006 Trafficking in Persons Report, Forced Labor, and Sex Trafficking at the World Cup*, US House of Representatives, Washington D.C., viewed 20 June 2007, <http://www.internationalrelations.house.gov/archives/109/28104.PDF>

Sanja Milivojević and Sharon Pickering

US House of Representatives Subcommittee on Africa, Global Human Rights and International Operations (2006a) *Germany's World Cup Brothels: 40.000 Women and Children at Risk of Exploitation Through Trafficking*, US House of Representatives, Washington D.C., viewed 20 June 2007, <http://www.internationalrelations.house.gov/archives/109/27330.PDF>

Wahab, S (2002) 'For their own good?': Sex work, social control and social workers, a historical perspective, *Journal of Sociology and Social Welfare*, vol 29: 39-57.

Wijers, M & van Doorninck, M (2002) Only Rights can Stop Wrongs: A Critical Assessment of Anti-Trafficking Strategies, paper presented to the European Conference on Preventing and Combating Trafficking in Human Beings – Global Challenge for the 21st Century, Brussels, 18-20 September 2002, viewed 20 June 2007, <http://www.walnet.org/csis/papers/wijers-rights.html>

Wonders, N (2006) Global Flows, Semi-permeable Borders and New Channels of Inequality, in S. Pickering & L. Weber (eds) *Borders, mobility and technologies of control*, Netherlands: Springer.

Young, I (2003) The logic of masculinist protection: Reflections on the current security state, *Signs – Journal of women in culture and society*, vol 29, no 11: 1-25.

SANJA MILIVOJEVIĆ
SHARON PICKERING

Fudbal i seks: Svetsko fudbalsko prvenstvo 2006. godine i trgovina ženama u cilju seksualne eksploatacije

Svetsko prvenstvo u fudbalu 2006. godine okupilo je koaliciju grupa i organizacija sa različitim interesima koje su doprinele razbuktavanju moralne panike o trgovini ženama u Evropi. Ova koalicija imala je za cilj da zaštiti nevine žene trećeg sveta i spreči organizovane kriminalne grupe da ih namame u seks industriju. Autorke članka zaključuju da su ovakva povećana pažnja uoči svetskog prvenstva, kao i "mere zaštite" koje su preduzete od strane država i međunarodne zajednice, dovele do ugrožavanja ženskih prava, i to posebno prava u vezi mobilnosti i mogućnosti da migriraju. Autorke su analizirale medijske napise uoči Svetskog prvenstva kako bi identifikovale prirodu ove koalicije i diskurse koji su rezultirali u podrivanju ženskog aktiviteta i dovele do pojačanja kontrole na granicama. Autorke zaključuju da mere preduzete u vezi sa Svetskim prvenstvom 2006. godine nisu okončane sa poslednjim zviždukom sudije.

Ključne reči: Trgovina ženama, svetsko prvenstvo, intervencija, mobilnost, aktivitet

TEMIDA
Jun 2008, str. 49-60
ISSN: 1450-6637
DOI: 10.2298/TEM0802049S

Zaštita prava deteta na privatnost u krivičnom postupku i medijsko izveštavanje

IVANA STEVANOVIĆ¹

Uradu se ukazuje na značaj medija u podizanju nivoa svesti o problemu nasilja nad decom ali i na potrebu potpune zaštite prava na privatnost maloletnih lica kao učesnika u krivičnom postupku. Da bi mediji, odnosno novinari, mogli da odgovore ovom zadatku, potrebno je da imaju posebna znanja ukoliko prate suđenja ili izveštavaju o krivičnosudskim predmetima u kojima učestvuju maloletna lica. S druge strane, i ovlašćeni predstavnici službi i institucija koji učestvuju u krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica morali bi da budu obučeni da prezentiraju informacije medijima na način kojim bi se izbegle proizvoljne interpretacije u sredstvima javnog informisanja. Takođe, autorka insistira na obavezi države da preduzme sistematske mere u suzbijanju i zaštiti maloletnih lica od kršenja njihovog prava na privatnost i dosledno u praksi sankcioniše svako kršenje ovog prava, kako od predstavnika medija, tako i od profesionalaca koji su ovlašćeni da zaštite prava na privatnost maloletnih lica.

Ključne reči: pravo na privatnost, dete, medijsko izveštavanje, krivični postupak

Uvodne napomene

Uloga sredstava javnog informisanja od posebnog je značaja u oblasti promocije, ostvarivanja i zaštite prava deteta. Kada govorimo o zaštiti prava deteta i ulozi medija, pre svega mislimo na zaštitu prava deteta na privatnost, posebno ukoliko se ova lica pojavljuju kao učesnici u krivičnom postupku. U tom smislu, cilj ovog rada je da ukaže na značaj medija u podizanju nivoa svesti o problemu nasilja nad decom ali i na potrebu potpune zaštite prava na privatnost maloletnih lica kao učesnika u krivičnom postupku. Takođe, cilj ovog rada

---

¹ Mr Ivana Stevanović je istraživač saradnik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja i predsednica Centra za prava deteta, E-mail: ivana@cpd.org.yu

je da podseti na značaj dosledne primene zakonske regulative (kako domaće tako i međunarodne) u pogledu poštovanja prava deteta na privatnost.

Inače, pravo deteta na poštovanje privatnosti u svim fazama postupka je odraz prava na zaštitu privatnosti sadržanog u članu 16 *Konvencije o pravima deteta*.² U kontekstu koji se ovde obrađuje to znači da treba izbeći štetu koju izaziva neprimereno objavljivanje u javnosti ili postupak etiketiranja. Komitet za prava deteta, nadzorno telo *Konvencije za prava deteta*, jasno ukazuje da: „nije dozvoljeno objavljivanje bilo kakvih podataka kojima se maloletni učinilac može identifikovati, iz razloga stigmatizacije, kao i zbog toga što to može uticati na dostupnost školovanju, zapošljavanju ili na bezbednost deteta.”³ To istovremeno znači da predstavnici relevantnih službi i institucija treba da budu veoma oprezni kod davanja izjava za medije u situacijama kada se maloletna lica pojavljuju kao učesnici krivičnog postupka, bez obzira da li se radi o njima kao učiniocima krivičnih dela ili žrtvama.

Relevantni međunarodni dokumenti i domaće zakonodavstvo

Prilikom preduzimanja mera i radnji prema licima mlađim od 18 godina života, postupanje u najboljem interesu deteta⁴ imperativ je za sve profesionalce, koji moraju da vode računa o zrelosti, drugim ličnim svojstvima i zaštiti privatnosti maloletnih lica kako preduzete mere i radnje ne bi štetno uticale na njihov dalji razvoj. Prema članu 16. *Konvencije o pravima deteta* „deca imaju pravo na zakonsku zaštitu od mešanja u njihovu privatnost i pravo na zaštitu svoje časti i ugleda“, dok je članom 17. *Konvencije o pravima deteta* naglašeno

---

² *Konvencija o pravima deteta* („Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori“, br. 15/90).

³ U periodu od 15. januara do 2. februara 2007. godine u Ženevi održana je 44. sesija Komiteta za prava deteta na kojoj je, između ostalog, Komitet doneo i 10. Opšti komentar posvećen sistemu maloletničkog pravosuđa (Committee on the Rights of the Child, *Children's rights in Juvenile Justice*, General Comment No. 10, 9 February 2007, str. 15).

⁴ U skladu sa odredbom člana 1. *Konvencije o pravima deteta* pod pojmom dete podrazumeva se „svako ljudsko biće koje nije navršilo osamnaest godina života, ukoliko se, po zakonu koji se primenjuje na dete, punoletstvo ne stiče ranije“. Srpski *Krivični zakonik* koji se primenjuje od 1. januara 2006. godine, po prvi put, u članu 112. stav 3. tač. 8-10, jasno definiše pojmove: dete, maloletnik i maloletno lice. Pojam *maloletno lice*, definisan je u smislu određivanja kruga lica koja se smatraju pasivnim subjektom kod određenih krivičnih dela. Ovaj pojam je širi od pojma: *maloletnik*, i obuhvata u sebi i pojam dete – *lice koje nije navršilo četrnaest godina* (Stojanović, 2006: 312).

da mediji mogu imati veoma značajnu preventivnu ulogu u preduzimanju mera sa ciljem zaštite dece od štetnih informacija i materijala, uz širenje informacija od društvene i kulturne koristi za decu.

Pravo deteta na privatnost je i sastavni deo Standardnih minimalnih pravila za administraciju maloletničkog pravosuđa (*Pekinška pravila*), koja je usvojila Generalna skupština UN 1985. godine. U članu 40. stav 2, tač. vii *Pravila države* se obavezuju da poštuju privatnost deteta u svim fazama postupka. *Pekinška pravila*, iako su pre svega bitna za maloletničko pravosuđe, predstavljaju i priručnik za tumačenje člana 16. *Konvencije o pravima deteta*.

Prema pravilu 8. *Pekinških pravila* proklamovano je pravo maloletnika na poštovanje njihove privatnosti u svim fazama postupka, kao i u fazi pre pokretanja krivičnog postupka. Ova zaštita se ogleda u tome da nijedna informacija koja vodi identifikaciji maloletnih prestupnika neće biti objavljena.

Pravo na zaštitu privatnosti u postupcima prema maloletniku sadržano je i u pravilu 7, koje precizira osnovna pravila zaštite u toku postupka, među kojima je uključeno i pravo maloletnika na ćutanje. Jedan aspekt ovog prava je osvetljen u *Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima*,⁵ u članu 14. st. 1, u kome se u postupku pred sudovima i tribunalima predviđa, u određenim slučajevima, mogućnost isključivanja javnosti, a u postupku sa maloletnicima dozvoljava odstupanje od principa javnog objavljivanja presude. U nastavku istog člana potvrđuje se poštovanje prava na privatnost i u bračnim sporovima prilikom poveravanja deteta na starateljstvo jednom od roditelja. Izuzetak od pravila isključenja javnosti može postojati samo ako je to u najboljem interesu deteta.

Inače, Komitet za prava deteta ističe da poštovanje privatnosti deteta mora postojati „u svim fazama postupka, kada se deca nalaze u sistemu maloletničkog pravosuđa”,⁶ kao i u krivičnim i porodičnim sporovima kada su deca žrtve nasilja (Hodghin, Newell, 1997: 237-122).

Koncept društvene reakcije na maloletničku delikvenciju prihvaćen u našem krivičnoppravnom sistemu stavlja u centar pažnje dete, njegov razvoj i blagostanje, što se metaforički može izraziti kroz sledeći primer: „Ako maloletnik ukrade bicikl, onda je važno šta će se dogoditi sa maloletnikom, a ne sa biciklom.” Bicikl se može pronaći, popraviti ili zameniti. U duhu navedenog koncepta svaki maloletnik je podjednako važan, a humanost jednog dru-

⁵ *Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima*, "Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori", br. 7/71.

⁶ *Children's rights in Juvenile Justice*, General Comment No. 10, *op. cit.*, str. 15.

štva može se meriti njegovom spremnošću da pruži pomoć i podršku onima kojima je ta pomoć najpotrebnija, makar oni tu svoju potrebu izražavali kršeći društvena pravila, norme ili zakon. Sa novim konceptom važno je da budu upoznati i predstavnici medija, kako bi korektno informisali javnost, vodeći računa o novim zakonskim odredbama, pre svega imajući u vidu član 55. *Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica*,⁷ prema kome se: „Bez dozvole suda ne sme objaviti tok krivičnog postupka prema maloletniku, ni odluka donesena u tom postupku. Objaviti se može samo onaj deo postupka, odnosno samo onaj deo odluke za koji postoji odobrenje, ali u tom slučaju ne smeju se navesti ime maloletnika i drugi podaci na osnovu kojih bi se moglo zaključiti o kom je maloletniku reč“.

Za razliku od postupka koji se vodi protiv punoletnog lica, gde se može objaviti sve sem onoga što je izričito zabranjeno, u postupku prema maloletniku ne sme se objaviti ništa, osim onoga što je izričito dozvoljeno. Ovo pravilo odnosi se na sve ovlašćene službe i organe koji postupaju sa ovim licima. Tako npr. kada policijski službenici obaveštavaju javnost o svom radu sa maloletnim učiniocima krivičnih dela oni to čine preko sredstava javnog informisanja i na drugi prikladan način, a na osnovu odredaba člana 3. *Zakonika o krivičnom postupku*,⁸ članova 5., 74. i 78. *Zakona o policiji*,⁹ odnosno odredaba *Uputstva o osnovnim standardima u postupanju policije sa medijima*. Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije posredstvom Biroa za saradnju sa medijima obaveštava javnost o svom radu. U skladu sa navedenim aktima, ukoliko se izveštava o krivičnom delu učinjenom od strane maloletnika, saopštenje za javnost može sadržati inicijale maloletnog učinioca i osnov sumnje da je u izvršenju krivičnog dela učestvovao maloletnik, s tim što se više od navedenog ne sme objaviti bez dozvole nadležnog suda. U slučajevima krivičnih dela ili događaja u kojima se maloletno lice pojavljuje u svojstvu oštećenog – žrtve, saopštenje može sadržati jedino podatke o godinama i polu tog lica (npr. petogodišnji dečak; čtrnaestogodišnja devojčica, itd.). Takođe, prilikom davanja saopštenja treba strogo voditi računa da iznošenje informacija ne ugrozi dalji tok postupka i ne ostvari štetan uticaj na dostojanstvo, psihofizički i socijalni razvoj maloletnog lica, kao i na ugled njegove porodice, odnosno da izbegne proizvoljne interpretacije u medijima (Mrvić-Petrović, 2005: 26).

⁷ *Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica*, „Službeni glasnik RS“ br. 85/2005.

⁸ *Zakonik o krivičnom postupku*, „Službeni glasnik RS“, br. 58/2004; br. 46/2006.

⁹ *Zakon o policiji*, „Službeni glasnik RS“, br. 101/2005.

U skladu s odredbom člana 337. st. 2. *Krivičnog zakonika*¹⁰ propisan je i poseban oblik krivičnog dela koje se odnosi na *povredu tajnosti postupka* koji se vodi prema maloletnom učiniocu krivičnog dela: „Ko bez dozvole suda objavi tok krivičnog postupka koji se vodi protiv maloletnika, ili odluku koja je u tom postupku donesena, ili ko objavi ime maloletnika protiv kojeg je postupak vođen ili podatke iz kojih se može saznati o kom se maloletniku radi, kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do jedne godine.“ Krivičnopravna zaštita prava na privatnost je ustanovljena i preko zakonskog opisa brojnih krivičnih dela iz Glave XIV zakonika „protiv sloboda i prava čoveka i građanina“. Krivična dela poput: *neovlašćenog otkrivanja tajne*, član 141. KZ; *povrede tajnosti pisama i drugih pošiljaka* (član 142 KZ), *neovlašćenog prisluškivanja i snimanja* (član 143. KZ), *neovlašćenog fotografisanja* (član 144. KZ), *neovlašćenog prikazivanja tuđeg spisa* (član 145. KZ), odnosno *neovlašćenog prikupljanja ličnih podataka* (član 146. KZ) su krivična dela opšteg karaktera i odnose se i na povredu prava na privatnost maloletnog lica.¹¹ Nažalost, navedena krivična dela ne sadrže kvalifikovani oblik dela ukoliko su učinjena na štetu maloletnih lica.

Zaštita maloletnih lica od prepoznavanja ustanovljena je članom 41. *Zakona o javnom informisanju*. Ako je objavljenom informacijom neovlašćeno upotrebljen lični zapis ili podatak iz privatnog života, povređeni može od osnivača javnog glasila tužbom zahtevati deo dobiti ostvarene objavljivanjem, srazmerno tome koliko je upotreba njegovog ličnog zapisa ili podatka iz privatnog života doprinela ostvarenju dobiti (član 46). Međutim, *Zakon o javnom informisanju* ne određuje sa koliko godina maloletno lice stiče samostalno pravo na davanje saglasnosti za objavljivanje informacija koje se tiču njegovog privatnog života što smatramo propustom jer je u članu 44. pomenutog *zakona* jasno predviđeno da maloletno lice od navršene 16. godine života daje pristanak za objavljivanje informacija o umrlom roditelju.

Međutim, mediji u nedostatku adekvatne kontrole još uvek ne poštuju dosledno odredbe koje se tiču zaštite maloletnog lica od prepoznavanja.¹²

¹⁰ *Krivični zakonik*, „Službeni glasnik RS“, br. 85/2005.

¹¹ Zaštita maloletnog lica od napada na njegovu čast i ugled štiti se i krivičnim delima: *uvreda* (član 170. KZ), *kleveta* (član 171. KZ), odnosno zakonskim opisom krivičnog dela: *iznošenje ličnih i porodičnih prilika* (čla 172. KZ). Gonjenje za navedena krivična dela preduzima se po privatnoj tužbi na čije samostalno podnošenje maloletno lice stiče pravo sa navršene 16 godina.

¹² Država ne preduzima sistematske mere u suzbijanju i zaštiti maloletnih lica od kršenja njihovog prava na privatnost, a pojedinačne tužbe koje podnose oštećeni nemaju dovoljan efekat. Razlog je mali broj oštećenih koji pokrenu postupak, ali i visina naknade štete koju domaći sudovi dosuđuju u takvim situacijama nakon dugotrajnog postupka (Videti: *Primena*

Poslednjih godina zapaža se da mediji, gotovo po pravilu, koriste inicijale kada pišu o maloletnoj žrtvi. Međutim, iako ne navede ime, navede sve druge podatke po kojima je moguće identifikovati maloletno lice (Petrović, Vučković-Šahović, Stevanović, 2007: 30).

Prikaz rezultata pojedinih istraživanja

Imajući u vidu složenost posledica sve rasprostranjenijeg nasilja nad maloletnim licima, pre svega vršnjačkog (Plut, Popadić, 2007: 58-107),¹³ svaka država mora, pre svega, raditi na unapređivanju nenasilnih vrednosti i podizanju nivoa svesti o problemu.¹⁴ U tom smislu, svaka država treba da podstiče medije da ove vrednosti promovišu i da primenjuju smernice kojima se obezbeđuje puno poštovanje prava deteta u svim oblicima medija.

U smislu pune implementacije prethodno postavljenog zahteva od velikog značaja su i istraživanja o načinu predstavljanja deteta i nasilja u medijima, načinu kako se ona primaju i shvataju, odnosno načina izveštavanja u slučaju kada se maloletna lica pojavljuju u sudskim postupcima kao oštećena.

Malobrojna empirijska istraživanja koja su se bavila slikom deteta u medijima, kako u svetu tako i u Srbiji, ukazuju na nekoliko njenih ključnih karakteristika:

- slaba vidljivost;
- prikazivanje dece u pretežno negativnom kontekstu, bilo kao ranjive i bespomoćne, bilo kao problematične i opasne;
- površan i senzacionalistički pristup;
- korišćenje deteta kao sredstva za privlačenje pažnje ili za davanje značaja drugim temama;
- vrednovanje dece (implicitno ili eksplicitno) isključivo na osnovu merila odraslih, odnosno

---

Konvencije o pravima deteta u Srbiji, str. 28-29 (Izveštaj je pripremila koalicija 16 NVO iz Srbije i predstavila Komitetu za prava deteta u Ženevi 4. februara 2008. godine).

¹³ Na isto ukazuju i rezultati istraživanja sprovedenog u osnovnim školama u Srbiji u okviru programa *Škola bez nasilja* koje su 2006. godine predstavili predstavnici kancelarije UNICEF u Beogradu i Instituta za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

¹⁴ Pritom se mora uvažiti činjenica da se samo razumevanjem faktora rizika koji doprinose pojavi i oblikovanju posledica zlostavljanja i zanemarivanja maloletnih lica, mogu razvijati adekvatni preventivni i zaštitni programi.

- stereotipizirano, često crno-belo prikazivanje (Gerbner, 1999: 77-78; Kunkel, Smith, 1999: 79-86, Korać, Vranješević, 2001: 31-94).

Istraživanje *Analiza dnevne štampe u 2003. godini*, koje je sproveo Centar za prava deteta, za svoj predmet imalo je: 1) koja su prava deteta najčešće predmet izveštavanja u našoj dnevnoj štampi; 2) koju vrstu informacija u odnosu na primenu prava deteta štampani mediji nude i 3) koliko i kako štampani mediji u svojim napisima neposredno krše prava deteta. Uzorak za analizu činili su članci iz tri dnevna lista („Politika“, „Danas“ i „Blic“) u 2003. godini, od 1. januara do 31. decembra. U analizu je ušlo ukupno 1.440 članaka, a osnovne kategorije analize bile su: region na koji se članak/tema odnosi, odnosno način izveštavanja: 1) opšti tekstovi, 2) primeri dobre prakse, 3) primeri loše prakse i 4) ostalo. Podaci do kojih se došlo istraživanjem pokazuju da su druga kategorija po zastupljenosti, posle *uopštenog obrađivanja teme* (opšti tekstovi), tekstovi u kojima se direktno govori o kršenju prava deteta ili se dovode u vezu sa njim (ukupno 689 članaka). Ovu kategoriju najčešće su činili prilozima o pojedinačnim slučajevima gde su deca žrtve ili učinioci nasilja. Članci u posmatranom periodu svedoče o trci za senzacionalističkim napisima (poput: „Deca u paklu pedofilije“, „Monstrumi“, „Istraga protiv jednog vaspitača i četvero šticećenika doma za decu u Vranju – Silovali devojčicu“, „Penzioner bludničio“, „Bludni nastavnik“, itd.) koji su u funkciji, pre svega, povećanja tiraža, a ne davanja značaja problemu.

O senzacionalističkom pisanju štampe potvrdu predstavljaju i rezultati istraživanja Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja u okviru projekta „Teški oblici kriminaliteta u uslovima tranzicije“, realizovanog u periodu 2003-2005. godine. Istraživanje je podrazumevalo i analizu sadržaja dva dnevna („Politika“ i „Blic“) i jednog nedeljnog lista („Vreme“) u pogledu izveštavanja o krivičnim delima sa elementima nasilja, za period od 1. januara 2003. do 30. septembra 2003. godine.¹⁵ Za potrebe ovoga rada interesantan je onaj deo koji se bavio analizom 35 novinskih članaka koja se odnose na seksualno nasilje nad maloletnim licima (celokupna analiza obuhvatila je 63 novinska članka koji se odnose na seksualno nasilje). Od 35 novinskih članaka 25 su se odnosila

¹⁵ Za potrebe ovoga istraživanja sačinjen je i poseban instrument za analizu sadržaja. Ovaj instrument pored opšteg dela koji se odnosi na ime lista gde je članak objavljen, datum, izvor odakle iskazi u listu potiču, vrsti napisa, vrsti kriminaliteta i dela, sadrži još četiri objedinjene celine za unos podataka: 1) o učiniocu, 2) o žrtvi, 3) krivičnom delu i 4) analizi diskursa (uočeni obrasci o načinu pisanja štampe o konkretnom obliku kriminaliteta i promenama u toku posmatranog perioda).

na slučaj „Pahomije“ (3 u „Politici“ i 22 u „Blicu“).¹⁶ Medijsko praćenje ovog slučaja (naslovi poput: „Optužen Pahomije“, „Osetljive konsultacije“, „Dečak se bombom branio od vladike“, „Danas odluka o Pahomiju“), i to pre svega kao vesti, odnosno izveštaja sa suđenja (ni jedan analitički tekst, odnosno članak kao rezultat istraživačkog novinarstva nismo imali u posmatranom periodu), potvrđuje senzacionalističko pisanje štampe kako bi se privukla pažnja čitaoca, tj. povećala čitanost novina, a ne da bi se uticalo na podizanje svesti građana o određenom problemu. Pored navedenih 25 novinskih članaka, u posmatranom periodu još 10 članaka bavilo se seksualnim zlostavljanjem maloletnih lica. Novinari su, pre svega, pisali o krivičnim delima protivprirodnog bluda i bludne radnje. Maloletna lica žrtve ovih krivičnih dela su prema navodima u člancima najčešće bila starosti ispod 14 godina, ženskog pola i sa učiniozem dela najčešće u odnosu nastavnik – učenik, odnosno neko iz bliže okoline koga je maloletno lice već poznavalo. Lice za koje je postojala sumnja da je učinilac u svim analiziranim slučajevima bilo je punoletno lice, muškoga pola, starosti između 25 i 56 godina života.

Stigmatizujući decu, s obzirom na temu (vršnjačko nasilje, maloletničku delinkvenciju i sl.), mediji postaju deo koncepta „moralne panike“.¹⁷ Takva konstrukcija, po Gerbneru, igra ulogu neke vrste moderne religije, prikazujući sliku sveta koja je „koherentna“ (svet je nasilan, zao, represivan, opasan) i netačna (Korać, Vranješević 2001: 124). Ali sa druge strane, kao što je prikazano u studiji

¹⁶ Slučaj „Pahomije“ ticao se predmeta protiv Vladike Pahomija (Episkopa vranjskog) za krivično delo bludne radnje na štetu maloletnih lica.

¹⁷ Zasluga za sistematsko uvođenje ovog pojma pripada Stanley Cohenu koji karakterišući reakcije medija, javnosti i predstavnika društvene kontrole na nered mladih u Britaniji tokom šezdesetih, kaže: „Ponekad je predmet moralne panike nešto novo, dok je nekada nešto što već dugo postoji, ali iznenada dospeva u središte pažnje. Ponekad panika prosto prođe i zaboravi se; ponekad ima ozbiljnije i dugotrajnije posledice, i prouzrokuje promene u zakonima i socijalnoj politici, ili čak u načinu na koji društvo sebe shvata“. Prema ovoj definiciji, moralna panika ima sledeće ključne elemente ili etape: 1. Nešto ili neko definiše se kao pretnja vrednostima ili interesima; 2. Ovu pretnju mediji prikazuju u lako prepoznatljivoj formi; 3. Naglo raste zabrinutost javnosti; 4. Javlja se reakcija vlasti ili onih koji utiču na stvaranje javnog mnjenja; 5. Panika se povlači ili rezultira društvenim promenama. Dobar primer za izrečeno predstavlja ubistvo dvogodišnjeg dečaka u Velikoj Britaniji, koje su učinila dvojica maloletnika. Jedna od posledica medijskog pristupa u ovom slučaju bilo je ubeđivanje ministra unutrašnjih poslova da treba povećati kaznu maloletnim ubicama sa deset na petnaest godina. Televizijski program *Panorama* (9. oktobar 1995. godine) otkrio je da je obrazloženje ministarstva unutrašnjih poslova za preduzimanje ovakve akcije bilo „očigledna zabrinutost javnosti“. Ministarstvo je navelo kao primer i peticiju sa 20.000 potpisa, za koje se ispostavilo da je delo čitalaca časopisa *Sun*, koji su slali kupone štampane u novinama za peticiju, zahtevajući povećanje kazne (Tompson, 2003: 16-17; 114-115).

Mediji i nasilje – porodnjavanje, filmsko i televizijsko predstavljanje nasilničkih akata ima uticaja na gledaoce. Nakon opsežne analize, autorka studije zaključuje da nije moguće dokazati da medijsko predstavljanje sadržaja o nasilju može uzrokovati specifično nasilničko ponašanje, ali svakako može uticati na stvaranje pogrešne slike ili nejasne distinkcije između opasnog i normalnog ponašanja (Boyle, 2005: 215-220).

Zaključne napomene i preporuke

Unapređivanje nenasilnih vrednosti i podizanje nivoa svesti o problemu moraju postati prevashodni cilj svih medija. U tom smislu i pred našom državom, ali i pred medije u Srbiji postavlja se zahtev za primenom smernica (kodeksa izveštavanja) koje obezbeđuju puno poštovanje prava deteta u svim oblicima medija, poput *Smernica i principa za izveštavanje o temama sa decom* (Pinheiro, 2006: 338; Lukšić-Orlandić, Pavlović-Babić, Vidović, Nikšić, Miličić 2000: 139-140).¹⁸ Prema navedenom dokumentu novinari i medijske kuće treba da nastoje da održe najviše standarde o pitanjima vezanim za decu, a posebno će:

- Težiti visokim standardima u smislu tačnosti i osetljivosti kada se radi o temama vezanim za decu;
- Izbegavati emitovanje i štampanje slika koji narušavaju medijski prostor dece informacijama koje su štetne po njih;
- Izbegavati upotrebu stereotipa, predrasuda i senzacionalističkog prikazivanja za promociju materijala koji uključuje decu;
- Pažljivo preispitivanje posledica objavljivanja svakog materijala koji se odnosi na decu i na najmanju meru svoditi štetu koja se čini deci;
- Sprečavati vizuelno i ostalo identifikovanje dece;
- Davati deci, gde god je to moguće, pravo pristupa medijima da izraze svoje mišljenje;

¹⁸ *Prava deteta i mediji: Smernice i principi za izveštavanje o temama sa decom* predstavljaju dokument koji su prihvatile novinarske organizacije iz 70 zemalja na prvoj međunarodnoj konsultativnoj konferenciji o novinarstvu i pravima deteta, održanoj u Brazilu 2. maja 1998. godine. Posle regionalnih konferencija i radionica one su konačno usvojene na Godišnjem kongresu Međunarodnog saveza novinara u Seulu 2001. godine. Smernice su posebno prikazane i promovisane na Drugom svetskom kongresu protiv komercijalnog iskorišćavanja dece, održanom u Jokohami 2001. godine.

- Obezbediti nezavisnu verifikaciju informacija koje se dobijaju od dece uz posebno vođenje računa da se njihova verifikacija odvija na način koji ne dovodi dete u opasnost;
- Izbegavati korišćenje slika sa seksualnim sadržajima na kojima su deca;
- Koristiti poštene i direktne metode za dobijanje slika, snimati uz saglasnost dece i njihovih roditelja, gde god je to moguće;
- Proveravati ovlašćenja svake organizacije koja nastoji da govori u ime dece ili tvrdi da zastupa interese dece.

Imajući u vidu navedene *Smernice i principe*, Udruženje novinara Srbije i Nezavisno udruženje novinara Srbije, na zajedničkoj Skupštini 22. decembra 2006. godine, usvojili su *Kodeks novinara Srbije*. U *Kodeksu*, između ostalog, stoji da je „novinar obavezan da osigura da dete ne bude ugroženo ili izloženo riziku zbog objavljivanja njegovog imena, fotografije ili snimka sa njegovim likom, kućom, zajednicom u kojoj živi ili prepoznatljivom okolinom (u: „Poštovanje privatnosti“, tačka 4).

Da bi mediji, odnosno novinari, mogli da odgovore ovom zadatku potrebno je da imaju posebna znanja, pre svega ukoliko prate suđenja ili izveštavaju o krivičnosudskim predmetima u kojima učestvuju maloletna lica. Sa druge strane i ovlašćeni predstavnici službi i institucija koji učestvuju u krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica moraju biti obučeni da prezentiraju informacije medijima na način kojim bi se izbegle proizvoljne interpretacije u sredstvima javnog informisanja. Takođe, država mora da preduzme sistematske mere u suzbijanju i zaštiti maloletnih lica od kršenja njihovog prava na privatnost i dosledno u praksi sankcioniše svako kršenje ovog prava kako od predstavnika medija, tako i od profesionalaca koji su ovlašćeni da zaštite prava na privatnost maloletnih lica.

Literatura

Boyle, K. (2005) *Media and Violence – Gendering the Debates*, London, Thousand oaks and New Delhi: Sage Publications.

Committee on the Rights of the Child (2007) *Children's rights in Juvenile Justice*, General Comment No. 10, 9 February 2007.

Gerbner, G. (1999) „The image of children in prime-time television casting and fate“, in: Feilitzen, c., Carlson, U. (eds.) *Children and Media (Image, Education, Participation)*,

New York: The UNESCO International Clearinghouse on Children and Violence on the Screen, str. 77-78.

Hodghin, R., Newell, P. (1998) *Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child*, UNICEF New York & UNICEF Regional office for Europe Geneva.

Udruženje novinara Srbije i Nezavisno udruženje novinara Srbije (2006) *Kodeks novinara Srbije*, Beograd.

Korać, N., Vranješević, J. (2001) *Nevidljivo dete (slika deteta u medijima)*, Beograd: Jugoslovenski centar za prava deteta.

Kunkel, D., Smith, S. L. (1999) „The News Media’s Picture of children in the United States“, in: Feilitzen, c., Carlson, U. (eds.) *Children and Media (Image, Education, Participation)*, New York: The UNESCO International Clearinghouse on Children and Violence on the Screen, str. 79-86.

Lukšić-Orlandić, T., Pavlović-Babić, D., Vidović, S., Nikšić, B., Miličić, S. (2000) *Štampa pod lupom*, Beograd: Jugoslovenski centar za prava deteta.

Mrvić-Petrović, N. (2005) „Medijsko izveštavanje i poštovanje ljudskih prava učesnika u krivičnom postupku“, *Temida*, br. 4.

Pinheiro, P. S. (2006) *World Report on Violence against Children*, published by the United Nations Secretary – general’s Study on Violence against Children, Geneva: ATAR Roto Presse SA.

Plut, D., Popadić, D. (2007) *U lavirintu nasilja: Istraživanje nasilja u ustanovama za decu bez roditeljskog staranja u Srbiji*, Beograd: Institut za psihologiju & Save the Children UK, kancelarija u Beogradu.

Međunarodna fondacija novinara (1998) *Prava deteta i mediji: Smernice i principi za izveštavanje o temama sa decom*, Smernice za novinare i zaposlene u medijima, Brazil.

Koalicija nevladinih organizacija iz Srbije (2008) *Primena Konvencije o pravima deteta u Srbiji*, Izveštaj koalicije 16 NVO pod koordinacijom Centra za prava deteta, Beograd: Centar za prava deteta.

Petrović, M., Vučković Šahović, N., Stevanović, I. (2007) *Prava deteta u Srbiji 2006. godine*, Beograd: Centar za prava deteta.

Stojanović, Z. (2006) *Komentar Krivičnog zakonika*, Beograd: Službeni glasnik.

Tompson, K. (2003) *Moralna panika*, Beograd: CLIO.

Protection of the child right to privacy in a criminal procedure and media reporting

Practice demonstrates the importance of raising awareness about the problem of violence against children as well as the necessity of full protection of the right to privacy of minors as participants of criminal proceedings. Journalists must have special knowledge in order to report on criminal justice proceedings dealing with minors. On the other hand, authorized representatives of departments and institutions that participate in criminal justice protection of minors must be trained to present information to the media in a manner that would hinder its random interpretation in public information resources. Furthermore, the author insists on the practical obligation of the state to take systemic measures in suppressing and protecting minors from violations of their right to privacy and the consistent sanctioning of any violation of this right by representatives of the media, as well as by professionals authorized for protection of the right to privacy of minors.

Keywords: right to privacy, child, media reporting, criminal proceeding

Rezolucija Saveta Bezbednosti Ujedinjenih nacija 1820 (2008)

Savet Bezbednosti,

Ponovo potvrđujući svoju posvećenost stalnoj i punoj primeni Rezolucija br. 1325 (2000), 1612 (2005) i 1674 (2006) i podsećajući na izjave svog predsestavajućeg od 31. oktobra 2001 (Security Council/PRST/2001/31), 31. oktobra 2002 (Security Council/PRST/2002/32), 28. oktobra 2004 (Security Council/PRST/2004/40), 27. oktobra 2005 (Security Council/PRST/2005/52), 8. novembra 2006 (Security Council/PRST/2006/42), 7. marta 2007 (Security Council/PRST/2007/5), i 24. oktobra 2007 (Security Council/PRST/2007/40);

Vođeni ciljevima i principima Povelje Ujedinjenih nacija,

Takođe *ponovo potvrđujući* odlučnost izraženu u završnom dokumentu Svetskog Samita iz 2005. godine da se eliminišu svi oblici nasilja nad ženama i devojčicama, uključujući i okončavanje nekažnjavanja (počinilaca, *prim. prev.*) i obezbeđujući zaštitu civilnih osoba, naročito žena i devojčica, tokom i nakon oružanih sukoba, a u skladu sa obavezama koje su Države preuzele u okviru međunarodnog humanitarnog prava i međunarodnog korpusa ljudskih prava;

Pozivajući se na posvećenost Pekinškoj platformi za akciju (A/52/231) kao i završnim dokumentima 23. specijalnog zasedanja Generalne Skupštine Ujedinjenih nacija pod nazivom „Žene 2000: rodna ravnopravnost, razvoj i mir za 21. vek” (A/S-23/10/Rev.1), naročito onih koji se tiču seksualnog nasilja i žena u situacijama oružanog sukoba;

Takođe *ponovo potvrđujući* obaveze država ugovornica Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, pratećeg Opcionog Protokola, Konvencije o pravima deteta i pratećih Protokola, i *tražeći od država* koje to još nisu učinile, da razmotre njihovu ratifikaciju ili pristupanje istim,

Primećujući da civilno stanovništvo čini veliku većinu onih koji su pogođeni oružanim sukobom; da su žene i devojčice naročito pogođene korišćenjem seksualnog nasilja, uključujući i u svrhu ratnih taktika ponižavanja, dominacije, usađivanja straha, razmeštanja i/ili nasilnog izmeštanja civilnih

članova/ica zajednice ili etničke grupe; i da seksualno nasilje počinjeno na ovakav način, u nekom obliku može opstati i nakon prestanka neprijateljstava;

Podsećajući na svoju najodlučniju osudu svih oblika seksualnog i drugih oblika nasilja počinjenog protiv civilnog stanovništva u oružanom sukobu, naročito protiv žena i devojčica;

Neprestano ponavljajući duboku zabrinutost da, uprkos svojoj ponovnoj osudi nasilja nad ženama i decom u situacijama oružanog sukoba, uključujući seksualno nasilje tokom oružanih sukoba, i uprkos svojim pozivima upućenim svim stranama oružanog sukoba na momentalnu obustavu vršenja takvih akata, oni nastavljaju da se događaju, i u nekim situacijama postali su sistematični i široko rasprostranjeni, dostižući užasne nivoe brutalnosti,

Podsećajući da je niz zločina seksualnog nasilja uključen u Rimski Statut Međunarodnog krivičnog suda i statute ad hoc međunarodnih krivičnih tribuna,

Ponovo potvrđujući značajnu ulogu žena u prevenciji i razrešenju konflikata i izgradnji mira, i *podvlačeći* značaj *njihovog jednakog učešća* i punog uključivanja u sve napore za održavanje i promociju mira i sigurnosti, i potrebu da se uveća njihova uloga u procesu donošenja odluka koje se odnose na prevenciju i razrešenje konflikata,

Takođe *duboko zabrinuti* upornim preprekama i izazovima učešću žena i njihovom punom uključenju u prevenciju i razrešenje konflikata kao rezultat nasilja, zastrašivanja i diskriminacije, koje erodiraju kapacitet žena i njihov legitimitet da učestvuju u post-konfliktnom javnom životu, i priznavajući činjenicu da ovo ima negativan uticaj na trajni mir, bezbednost i pomirenje, uključujući i post-konfliktnu izgradnju mira,

Priznavajući da države snose primarnu odgovornost za poštovanje i obezbeđenje ljudskih prava svojih građana/ki, kao i svih pojedinaca/ki u okviru svoje teritorije, kao što je to predviđeno relevantnim međunarodnim pravom,

Ponovo potvrđujući da strane oružanog sukoba snose primarnu odgovornost za preduzimanje svih mogućih koraka kako bi obezbedile zaštitu čitavom civilnom stanovništvu koje je njime pogođeno,

Pozdravljajući koordinaciju napora koja se preduzima u okviru sistema UN, označenu međuagencijskom inicijativnom „*Ujedinjene nacije protiv seksualnog nasilja tokom konflikata*“, da stvore (podignu) svest o seksualnom nasilju u oružanom konfliktu i u post-konfliktnim situacijama, i da se konačno na to stavi tačka,

1. *Naglašava* da seksualno nasilje, kada je korišćeno ili počinjeno kao ratna taktika u cilju namernog napadanja civilnog stanovništva kao deo raširenog ili sistematskog napada protiv civilnog stanovništva, može značajno pogoršati situaciju oružanog sukoba i može ometati ponovno uspostavljanje međunarodnog mira i sigurnosti, i *izražavaju svoju spremnost*, da kada je to neophodno, tokom razmatranja situacija na dnevnom redu Saveta, usvoje odgovarajuće korake kojim bi odgovorili na rašireno ili sistematsko seksualno nasilje;

2. *Zahteva* momentalnu i potpunu obustavu svih akata seksualnog nasilja od strane svih učesnika oružanih sukoba sa trenutnim efektom,

3. *Zahteva* da sve strane oružanog sukoba odmah preduzmu odgovarajuće mere kako bi zaštitile civilno stanovništvo, uključujući žene i devojčice, od svih oblika seksualnog nasilja, koje mogu obuhvatiti, između ostalog, sprovođenje odgovarajućih vojnih disciplinskih mera i pridržavanje principa komandne odgovornosti, treniranje trupa o kategoričnoj zabrani svih oblika seksualnog nasilja protiv civilnog stanovništva, razotkrivanje (razbijanje) mitova koji stimulišu seksualno nasilje, pažljivog ispitivanja oružanih i sigurnosnih snaga da uzmu u obzir prošle akcije silovanja i drugih oblika seksualnog nasilja, i evakuaciju žena i dece pod neposrednom opasnošću od seksualnog nasilja kao pretnji njihovoj sigurnosti, i *zahteva* od Generalnog sekretara da, tamo gde je to moguće, ohrabri dijalog kako bi se na ova pitanja odgovorilo u kontekstu šire diskusije razrešenja konflikata između odgovarajućih zvaničnika/ca UN i strana u konfliktu, uzimajući u obzir, između ostalog, poglede iznete od strane žena i lokalnih zajednica,

4. *Primećuju* da silovanje i drugi oblici seksualnog nasilja mogu predstavljati ratni zločin, zločin protiv čovečnosti, ili predstavljati genocidne akte, *naglašavaju* potrebu da se zločini seksualnog nasilja izuzmu iz odredbi o amnestiji a u kontekstu procesa razrešavanja konflikata, i *pozivaju* države članice da ispoštuju svoje obaveze gonjenja osoba odgovornih za ovakve akte, da osiguraju da sve žrtve seksualnog nasilja, a naročito žene i devojčice, imaju jednaku pravnu zaštitu i jednak pristup pravdi, i *naglašavaju* značaj okončavanja nekažnjavanja takvih akata kao dela sveobuhvatnog pristupa traženju održivog mira, pravde, istine, i nacionalnog pomirenja;

5. *Potvrđuju svoju nameru* da, tokom uspostavljanja i obnavljanja režima sankcija svakoj državi ponaosob, uzmu u obzir i razmatranje celishodnosti ciljanih i naknadnih mera preduzetih protiv strana u situacijama oružanog sukoba koje počine silovanja i druge oblike seksualnog nasilja prema ženama i devojčicama u situacijama oružanih konflikata;

6. *Zahtevaju* od Generalnog sekretara da, uz konsultacije sa Svetom bezbednosti, Specijalnim komitetom mirovnih operacija i njihovom Radnom grupom i relevantnim državama, na adekvatan način, razvije i sprovede odgovarajuće trening programe za sve pripadnike mirovnih snaga i humanitarnog osoblja razmeštenih od strane Ujedinjenih nacija a u kontekstu misija kojima je mandat dat od strane Saveta bezbednosti, kako bi im se pomoglo da što bolje spreče, prepoznaju i odgovore na seksualno nasilje i druge oblike nasilja prema civilnom stanovništvu;

7. *Zahteva* od Generalnog sekretara da nastavi i ojača napore za primenu politike nulte tolerancije na seksualne eksploatacije i zloupotrebe u operacijama Ujedinjenih nacija; i zahteva od trupa i policije zemalja koje su poslale svoje trupe, da preduzmu odgovarajuće preventivne akcije, uključujući i treninge o podizanju svesti trupa pre njihovog razmeštanja na teren i na samom terenu, i druge akcije kako bi osigurali punu odgovornost u slučajevima da takvo ponašanja uključuje njihovo osoblje;

8. *Ohrabruje* trupe i policiju država koje šalju svoje snage (u ovakve misije, *prim. prev.*) da, u konsultaciji sa Generalnim sekretarom, razmotre koje bi korake mogli preduzeti kako bi podigli svest i pouzdanost svog osoblja koje učestvuje u mirovnim operacijama Ujedinjenih nacija za zaštitu civilnog stanovništva, uključujući žene i decu, i spreče seksualno nasilje protiv žena i devojčica u konfliktnim i post-konfliktnim situacijama, uključujući i, gde je to god moguće, razmeštanje većeg procenta žena u okviru mirovnih snaga ili policije;

9. *Zahteva* od Generalnog sekretara da razvije efektivne smernice i strategije koje bi unapredile sposobnosti relevantnih mirovnih operacija Ujedinjenih nacija da, u skladu sa svojim mandatima, štite civilno stanovništvo, uključujući žene i devojčice, od svih oblika seksualnog nasilja i da sistematski uključe u svoje pismene izveštaje Savetu bezbednosti o konfliktnim situacijama, svoja razmatranja koja se tiču zaštite žena i devojčica i preporuka u tom smislu;

10. *Zahteva* od Generalnog sekretara i relevantnih agencija Ujedinjenih nacija da, između ostalog, kroz konsultacije za ženama i organizacijama vođenim od strane žena gde je to moguće, razviju efektivne mehanizme obezbeđenja zaštite od nasilja žena i devojčica u i oko kampova za izbeglice i interno raseljena lica kojima upravljaju Ujedinjene nacije, uključujući naročito seksualno nasilje, kao i u svim procesima razoružanja, demobilizacije i reintegracije, kao i u naporima za reforme pravosuđa i sektora bezbednosti kojima asistiraju Ujedinjene nacije;

11. *Naglašava* kako važnu ulogu mogu imati Komisije za izgradnju mira, tako što bi uključivale svoje savete i preporuke za strategije post-konfliktne izgradnje mira, gde je to moguće, načine kojima se odgovara na seksualno nasilje počinjeno tokom i neposredno nakon oružanog konflikta, i u obezbeđenju konsultacija i efektivne reprezentacije ženskog civilnog društva u modelima specifičnim za svaku državu ponaosob, kao deo svog šireg pristupa rod-nim pitanjima;

12. Traži od Generalnog sekretara i njegovih/njenih Specijalnih izaslanika/ca da pozovu žene na učešće u diskusijama koje se odnose na prevenciju i raz-rešavanje konflikta, održavanje mira i sigurnosti, i post-konfliktne izgradnje mira, i da ohrabri sve snage na ovakve razgovore, kako bi olakšale jednako i puno učešće žena na nivoima donošenja odluka;

13. Traži od svih zainteresovanih strana, uključujući države članice, entitete Ujedinjenih nacija i finansijske institucije, da podrže razvoj i jačanje kapaciteta nacionalnih institucija, naročito pravosudnih i zdravstvenog sistema, i lokalne mreže civilnog društva kako bi obezbedili održivu pomoć (podršku) žrtvama seksualnog nasilja u oružanom konfliktu i post-konfliktnim situacijama;

14. Utiče na odgovarajuća regionalna i pod-regionalna tela da posebno razmotre razvoj i primenu politika, aktivnosti, i zagovaranja u korist žena i devojčica koje su pogođene seksualnim nasiljem u oružanom sukobu;

15. *Takođe zahteva* da Generalni sekretar podnese izveštaj Savetu bezbednosti do 30. juna 2009. godine o primeni ove Rezolucije a u kontekstu situacija koje su na dnevnom redu Saveta, koristeći informacije od raspoloživih izvora Ujedinjenih nacija, uključujući timove iz država, mirovnih operacija, i drugog osoblja Ujedinjenih nacija, koje mogu uključivati, između ostalog, informacije o situacijama oružanih konflikata u kojima je seksualno nasilje široko ili sistematski primenjivano protiv civilnog stanovništva; analizu prevalence i trendova seksualnog nasilja u situacijama oružanog sukoba; predloge za strategije kojima bi se umanjila podložnost žena i devojčica ovakvom nasilju; smernice za merenje progressa u prevenciji i odgovoru na seksualno nasilje; odgovarajuće informacije od strane partnera Ujedinjenih nacija na terenu koje izvršavaju misije na terenu); informacije o njegovom planu za olakšavanje prikupljanja pravovremenih, objektivnih, tačnih i pouzdanih informacija o korišćenju seksualnog nasilja u situacijama oružanog sukoba, uključujući i putem poboljšane koordinacije aktivnosti Ujedinjenih nacija na terenu i u štabu; i informacije o akcijama koje su preduzete od strana učesnica oružanog sukoba a koje se tiču primene njihove odgovornosti kao što je opisano ovom Rezoluci-

Rezolucija Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija 1820 (2008)

jom, naročito o momentalnom i potpunom prestanku svih oblika seksualnog nasilja i preduzimanja odgovarajućih mera za zaštitu žena i devojčica od svih oblika seksualnog nasilja;

16. *Odlučuje* da (Savet bezbednosti, *prim. prev.*) ostane aktivno angažovan po ovakvim pitanjima."

Prevela s engleskog
MIRJANA TEJIĆ

Identitet i konflikt u Sandžaku

Konferencija „Identitet Sandžaka“
Novi Pazar, 20. i 21. jun 2008. godine

U organizaciji Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji, u Novom Pazaru je 20. i 21. juna 2008. godine održana izuzetno dobra konferencija „Identitet Sandžaka“. Organizovana u šest panela, konferencija se bavila temom identiteta ovog regiona i njegovim različitim aspektima iz oblasti religije, politike, istorije, kulture, bezbednosti, rodnih uloga, a konačno i odnosom države prema Sandžaku kao i prema konceptu regionalnih identiteta uopšte. Sala gradske biblioteke „Dositej Obradović“ u Novom Pazaru gde se ova konferencija održavala bila je dupke puna sve vreme trajanja događaja. Kako je tu impresivnu zainteresovanost građana Sandžaka prokomentarisala jedna od učesnica konferencije, istoričarka Latinka Perović, očigledno je „da vas (prisutne građane Sandžaka, prim.aut.) nešto tišti i da imate potrebu da nešto kažete“. U radu konferencije učestvovali su Žarko Korać, Latinka Perović, Mirko Đorđević, Milan Vukomanović, Aleksandar Bošković, Sonja Biserko, Mensur Šmrković, Mehrudin Dudić, Samiha Kačar, Pavel Domonji, Ramiz Crnišaniin, Zibija Šarenkapić i drugi.

Tema identiteta Sandžaka veoma je važna, ne samo za Srbiju i njenu trusnu politiku, već je važna i u širem, balkanskom kontekstu. Upravo je taj balkanski kontekst na mnogo načina opredelio dosadašnji razvoj ovog regiona, kada se ima na umu kakav dominantni stav i razumevanje pitanja muslimana karakteriše postotomanski Balkan. Region Sandžaka je u tom smislu pretrpeo možda i najveće posledice po sopstveni kvalitativni razvoj od svih balkanskih (manjinskih) muslimanskih oblasti nakon regiona na tromeđi Grčke, Bugarske i Turske koju naseljavaju Pomaci.

Ovaj problem „bremena turske krivice“ tek je jedan od aspekata koji na konfliktan način učestvuju u izgradnji identiteta Sandžaklija i u njihovom samorazumevanju. Pavel Domonji, šef novosadske kancelarije Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji, u svom izlaganju „Redukcija identiteta na etnicitet“

primećuje da je „formiranje identiteta uvek konfliktni proces, jer je to uvek i pitanje moći“, i to je, bar u slučaju Sandžaka, sasvim tačno.

Sandžak danas nedvosmisleno karakteriše konflikt u čijem je samom središtu pitanje identiteta u procesu konstrukcije. Taj konflikt je akutan u praktično svim segmentima: u etničkoj, rodnoj (porodičnoj) i društvenoj strukturi, koje su sve do jedne u procesu promene i preispitivanja. Povrh toga, stari/novi konflikt proizvodi i sam geografski položaj Sandžaka, koji je na raskrsnici puteva država sa duboko poremećenim odnosima. Osim toga, konačno cepanje Državne zajednice Srbije i Crne Gore podelilo je Sandžak na dva dela. Više predavača, a pogotovo oni koji žive u Sandžaku, otvoreno je i veoma ogorčeno govorilo o problemima proisteklim iz odvajanja Crne Gore a koji veoma opterećuju svakodnevicu Sandžaklija.

„Na delu je neverovatno brzo udaljavanje ova dva pola Sandžaka, u Srbiji i Crnoj Gori“, rekao je istoričar Faruk Dizdarević. Jedan od prisutnih građana rekao je da dolazi iz Crne Gore u kojoj „više ne sme da se izgovori Sandžak, a izgleda da će tako uskoro biti u Srbiji“.

Na konferenciji je više puta, u različitim kontekstima, otvoreno pitanje naziva regiona koje je očigledno i očekivano izuzetno važno za pripadnike muslimanske manjine. Taj problem verovatno je najbolje sumirao Pavel Domani, rekavši da je „Raška ime koje se koristi da bi se pokazala teritorijalna pripadnost te oblasti etničkoj većini zemlje koja je inače manjina na tom prostoru“.

U atmosferi tako esencijalnog dovođenja u pitanje identiteta koje se ogleda u „paralelnom“ nazivanju, Sandžak je godinama zapostavljan od strane država pod čijim se okriljem nalazio. Ramiz Crnišanin, veliki poznavalac istorije ovog regiona, rekao je u svom izlaganju „da su decenijama čitava područja Sandžaka bila bez dostupne četvorogodišnje škole, te da se dešavalo i da preko 80 odsto stanovništva nekog sela bude zaraženo sifilisom“. Crnišanin je istakao i da se stepen konflikta na relaciji manjina – većina pojačao od Osme sednice do danas, od kada traje „oprez“ (i represija) da se kroz ovaj pretežno muslimanski region ne protegne „most preko kojeg će Islam porobiti Evropu“.

„Sandžak se osporava, ali i bošnjački identitet. Danas im se širokogrudno nudi da budu Srbi muslimanske vere. To im ne bi uspelo ni da su radili sa više širokogrudosti. Srbi treba da se odreknu iskrene namere da se ovaj narod preobrti. Bošnjaci nisu isto što i Muslimani. Danas je pet miliona potomaka Sandžaklija u Turskoj, i oni sebe nazivaju Bošnjacima, a nikada Muslimanima. Sandžak ima budućnost samo u regionalnoj Srbiji“, kazao je Crnišanin.

Izlaganje istoričarke Latinke Perović bilo je veoma posećeno, a ona je i sve vreme trajanja konferencije aktivno učestvovala u diskusijama nakon predavanja. Perović je održala predavanje u okviru panela o odnosu države prema regionalnim identitetima.

„Pitanje slobode kod nas je uvek bilo pitanje slobode od drugog, a ne pitanje slobode onih koji u toj zemlji žive. Za nas je svako pravo regiona na slobodu bilo ravno iredenti. Raspad Jugoslavije zaustavio je dalji razvoj; Jugoslavija je bila naša prva Evropa, i tu je trebalo tražiti najracionalnija i najprihvatljivija rešenja za sve. Za političku klasu bi bilo veoma urgentno da razmotri mogućnost jednog demokratskog ustava koji bi bio zasnovan na realnosti. U Srbiji još uvek ne postoji svest o tome da je demokratska zajednica moguća. Sandžak se nalazi u „čvoru“ starih shvatanja. Mi nismo u stanju da prihvatimo ni saznanja nauke niti iskustva prakse, i propuštamo da uhvatimo duh vremena” rekla je Latinka Perović.

Konferencija je veoma dobro otvorila diskusiju u svim aspektima bitnim za izgradnju identiteta, ostavljajući veoma zabrinjavajući utisak o dubini i složenosti konflikta i drame koji karakterišu identitet Sandžaka. Panelisti su istakli da je ovaj region konstantno tokom vekova u procesu samopreispitivanja, a da se pri tome svi konflikti s tim u vezi samo dodatno usložnjavaju, a ne i zatvaraju. Jedan od najvećih problema svakako je pitanje religijske i etničke matice Bošnjaka, koje je uzrok velikih sukoba unutar Sandžaka ali i na relaciji sa državom Srbijom.

Dobar legalistički okvir za bavljenje ovim problemom treba da bude Zakon o manjinama u Srbiji koji je usvojen pre šest godina, ali čija primena praktično nije moguća jer još uvek nema (ni u najavi) neophodnog pratećeg zakona o nacionalnim savetima.

Važni aspekti identiteta koji su takođe u konfliktu su religijski (u vezi sa duboko podeljenom islamskom zajednicom) i politički („večni“ dualitet dve partije predvođene Rasimom Ljajićem i Sulejmanom Ugljaninom). Ta dva nivoa konflikta u ovom regionu su toliko duboka da u potpunosti upravljaju svakodnevicom građana. Neko od prisutnih građana koji se javio za reč naveo je podatak da se „opredeljenje“ nedvosmisleno zahteva u svakoj životnoj situaciji, pa čak i prilikom upisa dece u vrtić. „Opredeljeni“ građani imaju dve paralelne strukture gradskog života na raspolaganju i od njih se očekuje da kupuju u određenim radnjama, sede u određenim kafanama i slično, a u skladu sa opredeljenjem vlasnika u tim uslužnim delatnostima. Ta opredeljenost je presudna i obavezna i prilikom zaposlenja, što dodatno opterećuje ovu inače veoma zaostalu sredinu.

Jedan od mogućih načina izlaska iz tako dubokog i sveprožimajućeg konfliktnog života mogao se nazreti u izlaganju Zibije Šarenkapić iz novopazarskog Kulturnog centra „DamaD“. Ona je govorila o potencijalnoj ulozi porodice – kroz prizmu rodni uloga u ovoj duboko patrijarhalnoj zajednici – u reizgradnji društvenih odnosa u Sandžaku. Položaj žene se promenio, istakla je ona, ali ne na način koji odražava istinske duboke kulturološke promene. „Početkom devedesetih, postalo je u redu da žena dopunjuje kućni budžet. Moglo se čuti – ja sa punim poverenjem puštam svoju ženu. Ta žena je u sivoj zoni radila deset godina, izdržavajući porodicu, dok je muž sedeo kod kuće bez posla. Sve je zbog te ekonomske potrebe postalo prihvatljivo – i da vozi, i da sama ide na put, i da se vozi taksijem sa nepoznatim muškarcem u kolima. U trenutku kada se dešavalo privredno čudo Sandžaka, događala se i najsurovija privredna eksploatacija žene. Konačno, setite se škole – najviše odličnih đaka bilo je među ženskom decom. I šta se onda desilo sa tim devojkama? Gde su one završile? U socijalizmu, mogle smo da završimo fakultet, ali danas država nije više tako široke ruke. Obrazovanje žena, koje su pri tome u većini, u potpunosti zavisi od volje njene porodice da u nju ulaže. Zbog toga poslednjih godina sve manje žena dobija tu mogućnost“, rekla je između ostalog Zibija Šarenkapić.

Šarenkapić ipak ističe da žena može da odigra presudnu ulogu u daljem razvoju Sandžaka i da treba iskoristiti tu mogućnost, naročito kroz ulaganja u obrazovanje i zapošljavanje žena, „jer su one izuzetno važna tačka u formiranju regionalnog identiteta“.

Konačno, govoreći na panelu o kulturi, Mehmed Slezović je rekao da je kultura Sandžaka podložna velikim uticajima, ali da je istovremeno duboko ukorenjena u tradiciji, što proizvodi „jedinstveni sintetički spoj“. „Oduvek predstavlja jući dvostruku paradigmu Balkana, kao njegova periferija i kao most između svetova, Sandžak je po prirodi svoga bića razvio ravnotežu“, rekao je Slezović.

Na toj činjenici, zajedno sa optimizmom u vezi sa procesom promene kroz koje prolazi porodica u Sandžaku, može se bazirati uverenje da će u Sandžaku potrebe za normalnom svakodnevicom prevagnuti nad politikanstvom koje parazitira na konfliktu i koje opstruira promene.

Novopazarska konferencija u organizaciji Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji održana je po konceptu konferencije „Vojvođanski identitet“ sa koje je objavljena istoimena publikacija, što je u planu i za „Identitet Sandžaka“.

TEMIDA
Jun 2008, str. 71-76
ISSN: 1450-6637

ZORAN KANDUČ

**Subjekti in objekti (ne)formalne socialne kontrole v kontekstu postmodernih tranzicij
(Subjekti i objekti (ne)formalne socijalne kontrole u kontekstu postmodernih tranzicija)**

Ljubljana, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, 2007, str. 316.

Autor monografije *Subjekti in objekti (ne)formalne socialne kontrole v kontekstu postmodernih tranzicij*, dr Zoran Kanduč, dobro je poznat i izuzetno cenjen u domaćoj čitalačkoj publici, naročito u akademskoj javnosti u oblasti kriminologije, sociologije, sociologije prava, kriminalne politike i srodnih disciplina, te ga nije potrebno posebno predstavljati. Zarad onih mlađih treba reći da se radi o vodećem kritičkom kriminologu sa ovih prostora, a od značaja je i to što je knjiga upravo i namenjena pre svega studentima: odlična analiza uz neobično lep, svež i zanimljiv stil pisanja, kao i obilje informacija o piscima i delima koje autor smatra neprocenljivo važnim za razumevanje delovanja „socijalne kontrole“, odličan je izbor

INSTITUT ZA KRIMINOLOGIJO
pri Pravni fakulteti v Ljubljani

Zoran Kanduč

SUBJEKTI IN OBJEKTI
(NE)FORMALNE SOCIALNE KONTROLE
V KONTEKSTU POSTMODERNIH TRANZICIJ

ne samo za mlađe čitaoce, već i za sve one koji, usled manjka informacija ili vremena, retko kada preispituju svoja uverenja i stavove o prirodi, sadržaju i ishodištima socijalne kontrole (i kontrole kriminaliteta) u kontekstu savremenih postmodernih i tranzicijskih procesa. Knjiga predstavlja sjajnu kritiku globalizacije kapitalizma i ideologije postmodernog društva i vredan doprinos demaskiranju „tranzicije“ i tranzicijskih pripovesti (npr. *sve je bolje/biće bolje nego što je bilo ranije, u periodu totalitarizma/komunizma, a da bi stvari postale bolje, mora se platiti određena cena*), odnosno procesa nadasve kontrolisanog prelaska bivših socijalističkih država Istočne Evrope u svet „razvijenog kapitalizma“ i „zapadne demokratije“. Da monografija pruža ne samo kritičan, već i retko pronicljiv osvrt na problematiku socijalne kontrole postaje jasno već u samim *Uvodnim napomenama* (str. 9-12) gde autor upućuje da srž savremene socijalne kontrole i nije u kažnjavanju, već naprotiv u nagrađivanju. Premda društvena kontrola ima na raspolaganu raznovrsne mere isključivanja, njeno glavno sredstvo u današnje vreme jeste (selektivno) uključivanje.

Knjiga sadrži osam poglavlja. U prvom poglavlju koje nosi naziv *Socijalna kontrola u svetlu postmodernizacijsko-tranzicijskih procesa: karikirana slika* (str. 13-61), autor razmatra odnos između kriminologije i teorije socijalne kontrole, te oblasti čije je razumevanje sve samo ne vrednosno neutralno, što se očituje i u njenom raznolikom definisanju, opažanju i tumačenju. Naime, dok jedni smatraju da je kontrole premalo ili da je ona neadekvatno raspoređena (nedovoljno razvijena u onim oblastima u kojima bi bila najpotrebnija, npr. u ekonomskim, finansijskim i investicionim tokovima), drugi tvrde da je nje i previše (posebno na mikro-ravni, tj. u svakodnevnici ljudi). Treći smatraju da društvene kontrole strogo uzev i nema, te da se društvo razvija pod pritiskom ničim sputane globalizacije, dok pak četvrti veruju da su glavne poluge društvene kontrole u rukama malobrojnih, tj. elite koja upravlja većinom čovečanstva. Njena meta jeste, kako objašnjava autor, sloboda pojedinca, i to kako sloboda misli, tako i sloboda delanja. Socio-kulturna norma „odgovornosti za sopstvenu sudbinu“ (u kapitalističkom društvu) je ta koja deluje kontrolišuće: pojedincu se u današnje doba neprestano i nedvosmisleno poručuje da je sâm odgovoran za vlastitu sudbinu i svoj socioekonomski status, a onda i sve ostalo što ga u životu sustiže.

Smela i britka, ali i osvežavajuća je i otrežnjujuća Kandučeva dekonstrukcija antikomunizma, posebno u začuđujuće opuštenoj, u stvari učmaloj atmosferi koja prati usnuće domaće kritičke misli. Vladajuća interpretacija „tranzicije“, tj. prelaska iz socijalizma u kapitalizam (ili iz socijalističke modernizacije u kapitalističku postmodernizaciju) ogrezla je, kako ističe autor, u antikomuni-

stičkoj i antisocijalističkoj propagandnoj retorici. U čemu je zapravo svrha anti-komunizma? Antikomunizam služi kao sredstvo kontrole kojim se stigmatizuje i marginalizuje (ionako retka) kritika postsocijalističkog društva (str. 49). U post-socijalizmu, antikomunizam ima jasnu funkciju: ustoličiti denacionalizaciju (u stvari, privatizaciju) kao legitimnu kolektivnu sankciju.

Razlažući socijalne postfordističke procese autor upućuje i na Virnoovu tezu o „komunizmu kapitala“ (*the communism of capital*) koja sažima paradoksalni ishod metamorfoza zapadnih društava 80-ih i 90-ih godina XX veka. Postfordizam, naime, nepovratno ukida suverenost nacionalne države i slavi raznolikost uključujući i raznolikost življenja, čime ostvaruje komunističke ideale (odumiranje države i dr.) unutar samog kapitalističkog sistema – no, komunizam je nemoguć bez jednakosti ljudi, koju kapital ne može obezbediti te je po sredi privid, svojevrsni virtuelni kapitalizam (nekakva formalna jednakost duša bez ekonomske jednakosti ljudi).

Socijalna kontrola (*družbeno nadzorstvo*) vrlo je složen pojam – njegova kompleksnost se očitava u činjenici da obuhvata vrlo raznolike oblike reagovanja (od *kažnjavanja, patologizacije i medikalizacije, preko neutralizacije do ignorisanja*), kao i da zavisi od načina na koji se „konstruiše“ društveno normirana teorija i praksa. Upadljivo obeležje postmoderne socijalne kontrole jeste to da je ona totalitarna, u smislu da teži da obuhvati sve sfere javnog i privatnog života pojedinca.

U drugom poglavlju pod nazivom *Akteri kriminaliteta, kriminalnost i kontrola kriminaliteta: analiza nekih savremenih razvojnih tendencija* (str. 62-122) autor razmatra fenomen normalizacije kriminaliteta i njegovih protagonista na način koji metaforički predstavlja dilemom: normalnost kriminaliteta ili kriminalnost normalnosti (ili: kriminalnost normalnog delovanja kapitalističkog sistema). Premda ocena da je kriminalitet „normalna društvena pojava“ nije nova (proslavila je još Durkheima), ona je u poslednje vreme sve učestalija. Ono što kriminalitet čini rasprostranjenim i duboko ukorenjenim u savremeno društvo ne obitava na socijalnoj periferiji niti u patološkom pojedincu, već u društvenim institucijama – patrijarhalnoj porodici, nacionalnoj državi i globalnim (imperijalnim) aparaturama. Uloga ideologije je prvorazredna. Novi zamah kapitalizma (i imperijalizma) bio je podržan ideološkom „kontrarevolucijom“ oličenom u retorici ustoličenih novih konzervativaca u SAD i Velikoj Britaniji: istovremeno sa jačanjem ekonomskog liberalizma, revolucionarna ideološka vrenja iz poznih 60-ih i ranih 70-ih godina autoritarno su proglašavana za „moralnu krizu“ (ili „krizu vrednosti“).

U trećem poglavlju koje nosi naziv *Mafijaško načelo, kriminalna preduzeća i zakonito "organizovani kriminal"* (str. 123-162), autor razmatra razlike između organizovanog i drugih pojavnih oblika kriminaliteta. Premda se, kako primećuje Ruggiero, u diskutovanju organizovanog kriminaliteta najčešće kreće od njegovih tradicionalnih formi (npr. sicilijanske ili severnoameričke mafije), činjenica je da organizovani kriminalitet danas predstavlja poseban tip poslovne organizacije i veliki biznis. Mnogo je paradoksa vezano za organizovani kriminalitet. Kriminalna aktivnost uličnih „gangstera” i „mafijaša” po pravilu je daleko vidljivija od sličnih aktivnosti „ugledne gospode” visokog društvenog statusa. „Mafijaško načelo” je dobro vidljivo samo kada je reč o delovanju onih prvih, premda su i ovi drugi skloni praksama oličenim reketiranjem, zastrašivanjem, parazitskim aktivnostima i ostvarivanju dobiti kršenjem propisa, utajom poreza, surovim iskorišćavanjem i tlačenjem „radne snage” ili prodajom škodljivih proizvoda. Tome da problem sa organizovanim kriminalitetom bude osobito komplikovan doprinosi, pored njegove selektivne vidljivosti, isprepletenost sa legalnim biznisom, a posebno činjenica da sile liberalnog tržišta zapravo ne razlikuju legalnu od nelegalne ekonomske aktivnosti, što čitavu stvar dalje komplikuje u situacijama kada se od države očekuje da postupa suprotno logici liberalne ekonomske teorije, odnosno u situacijama kada je njena komparativna prednost povezana sa izvozom onih proizvoda čiji je promet nedozvoljen ili znatno ograničen.

U okviru četvrtog poglavlja pod nazivom *O prirodi i logici promena na području (proaktivnih i retroaktivnih) mehanizama kontrole* (str. 163-202) autor ukazuje na „centralni problem” koji muči mnoge današnje kriminologe: kako što učinkovitije, a istovremeno uvažavajući druge vrednosti, sprečavati ponašanja (činjenja i nečinjenja) koja najviše štode društvu i njegovim članovima? Drugim rečima: kako kontrolisati manifestne i potencijalne prekršioce onih normi koje su *sine qua non* uređenog delovanja svake socijalne formacije/organizacije? Ali, u društvu je skoro svako „potencijalni prestupnik”. Otuda proizilaze složeni zadaci socijalne kontrole i razlozi kompleksnog razvojnog puta ovog koncepta. Njegov razvoj je tekući proces, pri čemu je ideal kapitalističkog društva da svaki pojedinac postane „sam svoj kontrolor”, mini-kapitalist koji dobrovoljno „upravlja samim sobom” u skladu sa vladajućim parametrima sistema. I premda se društvena kontrola u udžbenicima uglavnom definiše kao skup formalnih i neformalnih mehanizama kojima se sprečavaju devijantna ponašanja, posebno njihovi najopasniji oblici (krivična dela), pri čemu se zanemaruje činjenica da kriminalitet može biti upotrebljen kao pomoćno sredstvo za kontrolu lojalnih građana (npr. za odvratanje pažnje od strukturno-institucional-

nog nasilja), nema spora da je javno mnjenje danas važan predmet društvene kontrole. Puteve kontrolisanja javnog mnjenja treba razumeti u svetlu činjenice da je za postmodernu fazu razvoja kapitalističke eksploatacije karakteristična kriza modernističkih disciplinskih aparata u neformalnim mrežama kontrole – ljudi su danas sve više individualizirani, atomizirani i prepušteni sami sebi.

Poglavlje *Kriminološke implikacije procesa civilizovanja i njegovih individualno-kontrolnih posledica u postmodernom kontekstu* (str. 203-227) posvećeno je najpre razmatranju koncepta „samokontrole“, a potom i ekonomskim, političkim i socijalnim pretpostavkama i reperkusijama procesa „civilizovanja“, odnosno „kulturno-rasističkog“ razlikovanja „the West“ i „the Rest“ („Zapada“ i „Ostalih“), koje u stvari počiva na hijerarhijskoj strukturi svetske privrede/tržišta (sa imperijalnom, pravno-političkom i vojno-policijskom nadgradnjom) i na njoj utemeljenom „moralnom vođstvu“ Zapada i monopolu sile.

(Ne)sloboda i (ne)bezbednosti u postmodernom društvu (str. 227-249) naziv je šestog poglavlja koje donosi sjajnu analizu paradigmatškog odnosa slobode i bezbednosti u postmodernu doba. Srž vladajuće ideologije čini teza da je pojedinac u kapitalističkom sistemu slobodan – uprkos činjenici da većina ljudi svoje budne sate provodi prodajući vlastitu radnu snagu. Ne samo da opstaje lažna teza o slobodi „honorarnih robova“, već ironija postmoderne ideologije vrhuni tezom da „moramo žrtvovati deo slobode zarad bezbednosti“, koja u stvari predstavlja okosnicu savremene socijalne kontrole.

„Kultura žrtve“ u razdrobljenom društvu predmet je razmatranja u poglavlju koje nosi naziv *Žrtve, žrtvovanje i preživljavanje u postmodernu doba* (str. 250-273). Autor upućuje na politizaciju i manipulisanje ovim konceptom budući da uključuje samo određene oblike viktimizacije, po pravilu one inkriminisane, dok se zamagljuje najrasprostranjenija viktimizacija – stradanje od sistemskog, institucionalnog kapitalističkog nasilja. On potom diskutuje reperkusije motoa postmodernih anomičnih društava „žrtvovati se da bi se preživelo“, koje okida osvetničke sentimente i represivne stavove „moralnih i radnih pripadnika srednje klase“ u pogledu disciplinovanja deprivilegovanih, marginalizovanih, siromašnih, koji su pretnja njihovoj bezbednosti.

U poslednjem poglavlju koje nosi naziv *Rezime: nelagodna postmodernizacija i postmoderna nelagoda* (str. 274-301), Kanduč sumira svoje teze o ideologiji koju smatra najjačim mehanizmom socijalne kontrole. Moć ideologije proističe iz činjenice da ona i nije toliko stvar verovanja, koliko je način razumevanja stvarnosti i pojedinčevog razumevanja samog sebe. Takođe, autor još jednom upućuje na središnji problem postmoderne socijalne kontrole, koji se

sastoji u ovladavanju globalnog konflikta između bogate manjine i siromašne većine. „Honorarno porobljene“ ljude treba dodatno zastrašiti. „Služba“ se tretira kao „najbolja policija“, najučinkovitiji kontrolni aparat. Globalna socijalna kontrola je postavljena proaktivno: kontrola se vrši nad ciljevima, idealima, idolima i aspiracijama ljudi. Kontrola je učinkovita zato što je potekla iz medija, zato što nije direktno „kontaminirana“ od vlasti i zato što je demokratska. Proaktivna društvena kontrola koja je neraskidivo povezana sa kulturnom globalizacijom ima u postmodernom kontekstu raznolike, ponekad ironične učinke.

Poslednje stranice knjige posvećene su razmatranju pitanja kuda vodi globalizacija, kako će završiti to svetsko društvo bez svetske države i svetske vlade. „Ima li pilota u avionu“, pita se autor, i ukazuje na jednu od mogućnosti: pilotska kabina je prazna, letilica se kreće u nepoznatom pravcu, zvučnici se raspadaju od muzike koja trešti, a putnici se bore za prazna sedišta. Neki pak tvrde drugačije, da pilotska kabina ipak nije prazna. Bilo kako bilo, postmodernizacija je dobro protresla kriminološki lonac: institucije socijalne kontrole kriziraju, a u društvenom tkivu se opaža fragmentacija i atomizacija. Ono što drži društvo u komadu jeste „negativna solidarnost“, odnosno strah od različitih nebezbednosti. U postmodernom društvu u kome dominira maksima „zgrabi keš“ (*catch the cash*) strahovi su ti koji deluju kao socijalni lepak. Istovremeno, polarizacija se produbljuje: na jednoj strani su oni privilegovani, dok su na drugoj deprivilegovani prema kojima se kontrola brutalizira. Od ovih poslednjih, „problematičnih“ (npr. imigranti, prestupnici, „džankiji“, simulanti, itd.), očekuje se da budu spremni da obavljaju jednostavne, slabo plaćene poslove.

Kandučeva monografija bi se u najkraćem mogla okarakterisati kao briljantna kritika kapitalističke globalizacije u kontekstu krize modernističkih društvenih i državnih mehanizama kontrole. Ona je, naravno, preporučljiva svakome, a posebno „vulnerabilnoj“ publici tranzicijskih država u kojima je još uvek (pre)glasna antikomunistička retorika uz rašireno prisustvo grandioznih očekivanja od procesa „civilizovanja“. Činjenica da je knjiga na slovenačkom jeziku i da do sada nije prevedena na srpski jezik ne bi trebalo da demotiviše potencijalne čitaoce, posebno imajući u vidu da se trud uložen u razumevanje neobično zanimljivog, informativnog, lucidnog, pitkog i lepim stilom pisanog Kandučevog teksta višestruko vraća. A okolnost da je reč o delu jednog od najvećih savremenih kriminologa u ovom delu Evrope, sama po sebi preporučuje ovu izuzetnu knjigu, ne samo kriminolozima, ali njima pogotovo.

TEMIDA
Jun 2008, str. 77-81
ISSN: 1450-6637

MIRJANA DOKMANOVIĆ

Posedovanje vatrenog oružja i nasilje u porodici na Zapadnom Balkanu: komparativna studija o zakonodavstvu i mehanizmima implementacije¹

SEESAC, Beograd, 2007, 76 str.

Ova studija je rezultat regionalnog istraživačkog projekta zemalja Zapadnog Balkana iniciranog od strane kancelarije *Centra za kontrolu vatrenog oružja i lakog naoružanja jugoistočne i istočne Evrope* sa sedištem u Beogradu. Proistekla je iz komparativne analize pojedinačnih nacionalnih studija sačinjenih tokom trajanja projekata², a osnovni joj je cilj prikaz uzajamne veze između kontrole posedovanja vatrenog oružja i lakog naoružanja, i politika, strategija i mera usmerenih na prevenciju i zaštitu od nasilja u porodici.

Kako je navedeno u samom uvodu studije, u zemljama zapadnog Balkana posedovanje vatrenog oružja

- ¹ Originalan naziv studije na engleskom jeziku je *Firearms Possession and Domestic Violence in the Western Balkan: A Comparative Study of Legislation and Implementation Mechanisms*, SEESAC (South Eastern and Eastern Europe Clearinghouse for the Control of Small Arms and Light Weapons).
- ² U izradi nacionalnih izveštaja, učestvovali/e su sledeći/e istraživači/ce: Arta Mandro (Albanija), Nikolina Obradović (Bosna i Hercegovina), Snježana Vasiljević (Hrvatska), Jasminka Friščik (Makedonija), Ferdane Osmani (Kosovo), Boban Saranović (Crna Gora) i Diana Miladonović (Srbija).

jeste značajan faktor rizika za nasilje u porodici, ali kao takav nije u dovoljnoj meri eksplicitno priznat od strane vlada, niti detaljnije istražen od strane organizacija civilnog društva, bar do sada, što za posledicu ima nepostojanje jasne i zakonski definisane veze između kontrole naoružanja i prevencije nasilja u porodici u okviru nacionalnih strategija i planova akcije, usled čega nedostaju kako sveobuhvatne preventivne politike tako i mehanizmi monitorisanja (Sažetak, str. i).

Studija se sastoji iz 9 poglavlja i 4 aneksa. U *Uvodu* je objašnjena pozadina same studije, njeni ciljevi i korišćena metodologija. Osnovni cilj istraživanja ali i ove studije jeste procena uzročno-posledične veze između posedovanja oružja i pratećeg zakonodavstva te propisa vezanih za nasilje u porodici, radi razvoja strategija i preporuka o poboljšanju zakonske regulative i implementacionih mehanizama, koji bi doprineli većoj zaštiti žrtava nasilja u porodici i efektivnijem suzbijanju ovog oblika nasilja. Dodatno, specifični ciljevi su: a) ukazivanje na postojeće veze između propisa o nabavci i posedovanju oružja i zakonodavstva o nasilju u porodici, kako bi se smanjio broj smrtnih ishoda, povreda i pretnji nastalih upotrebom oružja; b) kreiranje platforme za javno zagovaranje vlada i kreatora/ki zakona o donošenju ili poboljšanju zakona koji regulišu nasilje u porodici i nabavku i posedovanje oružja; i c) podizanje svesti vlada i organizacija civilnog društva o mogućim načinima delovanja u pravcu smanjenja uticaja korišćenja oružja u nasilju u porodici i time efikasnijoj zaštiti žrtava od ovakvog oblika nasilja (str. 1).

U drugom poglavlju, *Vatreno oružje kao faktor rizika za nasilje u porodici u zemljama zapadnog Balkana*, iznose se podaci zemalja učesnica o prevalenci posedovanja vatrenog oružja među civilima, prevalenci nasilja u porodici, te uticaju koji vatreno oružje i lako naoružanje imaju na nasilje u porodici. Autorka ističe alarmantan podatak o proceni koliko je oružja u posedu civila u zemljama Zapadnog Balkana³, dok se strahuje da zbog velikog broja nelegalnog, neprijavljenog oružja – skoro svako domaćinstvo poseduje najmanje jedno vatreno oružje⁴ (str. 3). Zabrinjava činjenica da u većini zemalja nisu dostupni statistički podaci o slučajevima nasilja u porodici uz upotrebu oružja,

³ Skorašnje istraživanje o posedovanju vatrenog oružja i lakog naoružanja u zemljama zapadnog Balkana, daje poražavajuće podatke – procenjuje se da u Hrvatskoj ima 968.000, Srbiji 2.043.300, Albaniji 200.000, Crnoj Gori 175.000, na Kosovu 400.000, u Bosni i Hercegovini 353.000 (registrovanog), a u Makedoniji 140.000.

⁴ Kako je navedeno u studiji, na ukupno stanovništvo ovog regiona – oko 19.600.000 – procenjeno je da postoji oko 4.280.000 komada vatrenog oružja.

uključujući i one koji se odnose na povrede nanete vatrenim oružjem, a nedostaju i istraživanja na ovu temu (str. 5).

Pristup nacionalnih vlada u borbi protiv nasilja u porodici daje pregled važećeg zakonodavstva o nasilju u porodici, postojećim merama zaštite žrtava – naročito nasilja u porodici uz upotrebu oružja, kao i merama prevencije i mehanizmima implementacije. U zaključku dr Mirjana Dokmanović navodi da su vlade zemalja učesnica istraživanja načinile bitan napredak u oblasti suzbijanja nasilja u porodici, ali da značajni problemi postoje u implementaciji postojećih propisa, kao i blagoj kaznenoj politici, dugotrajnim postupcima, te neadekvatnosti zaštitnih mera, usled kojih su žrtve i dalje obeshrabrene da pokreću postupke zaštite (str. 18).

Četvrto poglavlje – *Nacionalni propisi o civilnom posedovanju vatrenog oružja i lakog naoružanja* – čitaocima i čitateljicama pruža detaljan uvid u propise svake od zemalja obuhvaćenih studijom a koji se odnose na pravila nabavke i posedovanja vatrenog oružja, te mehanizme implementacije predviđenih zakonskih rešenja. Autorka studije zaključuje da su pojedine zemlje predvidele zabranu izdavanja dozvole za držanje oružja ukoliko je reč o osobi sa kriminalnim dosijeom, uključujući i nasilno ponašanje prema članovima porodice, dok druge države propisuju da se dozvola ne može izdati licu koje ima istoriju teško narušenih porodičnih odnosa; postoje i propisi o preduslovima za posedovanje oružja – traži se lekarsko uverenje⁵, postojanje opravdanog razloga za posedovanje oružja, te tehničko znanje o pravilnom korišćenju i skladištenju istog; nažalost, postoje mnogi propusti – provere koje se vrše pre izdavanja dozvole za držanje i/ili nošenje oružja ne predviđaju obavezne konsultacije sa sadašnjim ili bivšim članovima porodice a koje bi mogle da ukažu na potencijalno nasilno ponašanje tražioca dozvole (str. 29).

Posebnu pažnju privlači peto poglavlje – *Veza između režima kontrole lakog naoružanja i zakonodavstva vezanog za nasilje u porodici*. U njemu su na sveobuhvatan način izložene veze zakonodavstava i prakse u implementaciji istih, dok je poseban akcenat stavljen na primere dobre prakse, ali i na neusaglašenost propisa i postojeće pravne praznine. Poglavlje rezultira pregledom postojećih predloga za izmenu kako zakona iz ove oblasti, tako i konkretnih politika. Ono što zabrinjava jeste činjenica da je u čitavom regionu zapadnog Balkana samo jedan takav konkretan predlog identifikovan, i to od strane Vik-

⁵ No, nedopustivo je da sve zemlje ne predviđaju obavezan preduslov za posedovanje oružja – lekarsko uverenje o psihofizičkoj sposobnosti lica koje traži dozvolu, naročito za ovisnike o alkoholu ili drogama (str. 29).

timološkog društva Srbije iz 1998. koji se odnosi na uvođenje novog modela zaštite od nasilja u porodici, a koji obuhvata i predloge za dopunu i izmenu Zakona o oružju i municiji (str. 28).

U *Zaključcima* se naglašava kako je oblast Zapadnog Balkana zbog svoje turbulentne prošlosti i ratnih sukoba, ali i lakoće nabavke vatrenog oružja te porasta broja vlasnika vatrenog oružja i lakog naoružanja, u velikoj meri rezultirala porastom nasilja, opštoj nesigurnosti i porastu kriminala, kako u javnoj tako i u privatnoj sferi. Dr Mirjana Dokmanović navodi da je ne samo nasilje u porodici, već i korišćenje vatrenog oružja i lakog naoružanja – fenomen sa jasnim rodnim obeležjima – jer nalazi studije eksplicitno ukazuju da su počinioci nasilja u porodici i vlasnici vatrenog oružja u najvećem broju muškarci, dok su žrtve najčešće žene (str. 35). Nadalje, autorka uočava progres svih zemalja učesnica istraživanja u primeni međunarodnih standarda vezanih za zaštitu od i prevenciju nasilja u porodici, dok se sve, u većoj ili manjoj meri, suočavaju sa problemima primene zakonodavnih rešenja u praksi. Posebno ističe nedovoljnu angažovanost vlada zemalja regiona u pogledu sprovođenja preventivnih mera a naročito sveobuhvatnih kampanja o podizanju opšte svesti javnosti i stručnjaka i stručnjakinja, te nedostatka obrazovnih programa namenjenih mladima i treningu profesionalaca i profesionalki angažovanih na slučajevima nasilja u porodici (str. 35). Takođe, upozorava na nepostojanje programa rehabilitacije za nasilnike, nedovoljnu koordinaciju svih službi, neusvajanje i/ili nedovoljnu primenu sveobuhvatnih planova akcije protiv nasilja u porodici, ali i nedostatak redovnog prikupljanja podataka, istraživanja i monitoringa preduzetih mera, naročito kada je reč o nasilju u porodici uz upotrebu oružja. Studija upozorava na činjenicu da region nije posvetio dovoljnu pažnju problemu povezanosti nasilja u porodici i korišćenja vatrenog oružja i lakog naoružanja, pozivajući kako vlade tako i nevladine organizacije da se ovim problemima više pozabave. Na kraju, date su konkretne *Preporuke vladama* zemalja učesnica⁶, proistekle iz komparativne analize nacionalnih istraživanja.

Poseban značaj studije ogleda se i u preporukama nevladinim organizacijama. *Nove aktivnosti i strategije – mogućnosti angažovanja civilnog društva* je odeljak koji jasno potvrđuje značaj nevladinog sektora u prevenciji i zaštiti

⁶ U tom smislu, date su konkretne smernice vladama u odnosu na nacionalne strategije i opštu politiku prevencije nasilja u porodici i poboljšanja režima korišćenja vatrenog oružja i lakog naoružanja; potrebe harmonizacije pravnog okvira; mera koje treba preduzeti u cilju bolje zaštite žrtava nasilja u porodici; preventivnih mera; i prikupljanja podataka i monitoringa preduzetih mera.

od nasilja u porodici, ali ukazuje i na potrebu većeg angažovanja na temu smanjenja naoružanja u zemljama regiona, te uključivanja pitanja režima posjedovanja i nabavke vatrenog oružja u sve aktivnosti koje civilni sektor preuzima, kako bi se doprinelo što efikasnijoj zaštiti žrtava nasilja u porodici. U nastavku, čitaoci i čitateljke mogu naći sažetak zaključaka i preporuka nacionalnih istraživanja i studija.

Poseban kvalitet ove komparativne studije jeste u tome što u priloženom *Aneksu* na detaljan i sveobuhvatan način pruža primere najbolje prakse, donoseći čitaocima i čitateljkaма mogućnost da se upoznaju sa režimom kontrole korišćenja vatrenog oružja i odgovarajućih propisa u Južnoj Africi, Kanadi i Australiji, i povezanosti istih sa problemom nasilja u porodici. Iscrpna primarna i sekundarna bibliografija omogućiće posebno zainteresovanima dublji uvid u postojeću literaturu iz ove, kod nas a i u zemljama zapadnog Balkana, nedovoljno istražene oblasti.

MIRJANA TEJIĆ

CIP – Каталогизacija u publikaciji
Народна библиотека Србије, Београд

343.98

TEMIDA : časopis o viktimizaciji, ljudskim pravima i rodu / glavna i odgovorna urednica Vesna Nikolić-Ristanović. – Srpsko izd. – God. 1, br. 1 (januar 1998) – Beograd (Đure Jakšića 5) : Viktimološko društvo Srbije : Evropski pokret u Srbiji, 1998. – (Beograd : Prometej). – 24 cm

Tromesečno. – Ogladni broj izašao 1997. godine

ISSN 1450-6637 = Temida (Srpsko izd.)
COBISS.SR-ID 140099335

Poziv na saradnju i pretplatu

TEMIDA je časopis o viktimizaciji (stradanju), ljudskim pravima i rodu. Časopis objavljuje naučne i stručne radove koji za svoj predmet imaju problem žrtava kriminaliteta, rata, kršenja ljudskih prava i drugih oblika stradanja (sa posebnim naglaskom na probleme žena, dece, manjinskih grupa, invalidnih lica i drugih kategorija koje su posebno izložene viktimizaciji), strah od kriminaliteta, kršenje ljudskih prava u zatvoru i u krivičnom postupku, prevenciju viktimizacije i slično. Svaki broj je tematski koncipiran, ali se objavljuju i tekstovi van određenih tema.

Teme za 2008. godinu su: broj III – **Rod, obrazovanje i ljudska prava** (rok za predaju radova je 1. oktobar 2008.) i broj IV – **Trgovina ljudima** (rok za predaju radova je 1. decembar 2008.). Članci van ovih tema mogu biti predati redakciji bez obzira na navedene rokove.

Radovi za časopis *TEMIDA* (dužine do 16 strana duplog proreda) se šalju na adresu redakcije, Viktimološko društvo Srbije, Dositejeva 1a, 11000 Beograd, tel/fax:+ 381113034232, E-mail: vds@Eunet.yu. Prilozi se dostavljaju na disketi ili elektronskom poštom. Radovi treba da sadrže:

- a) Naslovnu stranu na kojoj je naslov rada, ime(na) autora i prezime(na) autora, naziv institucije(a) u kojoj radi(e), zvanje, adresu i broj telefona radi eventualnog kontakta, apstrakt (do 150 reči) na srpskom i engleskom jeziku i 4-5 ključnih reči;
- b) Tekst pripremljen u skladu sa sledećim tehničkim uputstvima:
  - Koristiti harvardski sistem citiranja literature. Na kraju citata u tekstu otvoriti zagradu i u njoj upisati prezime autora, godinu objavljivanja i broj strane, npr: (Christie, 2005: 28).
  - U beleške (fusnote) ispod teksta upisivati samo propratne komentare.
  - Strana imena pisati izvorno.
- c) Spisak literature na kraju teksta. Navesti sve citirane bibliografske jedinice abecednim redom, prema prezimenu prvog autora. Bibliografska jedinica treba da sadrži:
  - za knjige: prezime i prvo slovo imena autora, godina izdanja u zagradi, naslov knjige (kurzivom), mesto izdanja, naziv izdavača. Primer: Milutinović, M. (1977) *Penologija*. Beograd: Savremena administracija.
  - za poglavlja u knjizi: prezime i prvo slovo imena autora, godina izdanja u zagradi, naslov poglavlja, u: prvo slovo imena (urednika), prezime (urednika), skraćena oznaka uredništva (u zagradi), naslov knjige (kurzivom), mesto izdanja, naziv izdavača, broj prve i poslednje strane poglavlja. Primer: Benton, T. (2006) Do we need rights? If so, what sort? In: L. Morris (ed.) *Rights: Sociological perspectives*. New York: Routledge, str. 21-36.
  - za članke u časopisima: prezime i prvo slovo imena autora, godina izdanja u zagradi, naziv članka, naziv časopisa (kurzivom), broj i broj prve i poslednje strane članka. Primer: Christie, N. (2005) Restorativna i retributivna pravda u kontekstu rata i ratnih zločina. *Temida*, 4, str. 27-32.

Svi radovi se recenziraju i nakon toga redakcija donosi odluku o štampanju. Rukopisi se ne vraćaju.

Cena pojedinačnog primerka je 400 dinara. Pretplata za 2008. godinu iznosi za pojedince 1500 dinara i 6000 dinara za institucije. Cena pojedinačnog primerka za inostranstvo je EUR 15. Za inostranstvo pretplata iznosi EUR 50 za pojedince, odnosno EUR 100 za institucije. U vezi pretplate molimo Vas da se obratite redakciji ili da je uplatite na račun Viktimološkog društva Srbije, Komercijalna banka A.D. Beograd, račun br. 205-4789-77, odnosno za inostranstvo na račun posredničke banke za EUR: DRES-DNER BANK AG, FRANKFURT AM MAIN, GERMANY, SWIFT-BIC: DRESDEFF (banka korisnika: Komercijalna banka AD Beograd, Svetog Save 14, Beograd, Republic of Serbia, SWIFT-BIC: KOBBSBGXXX, korisnik: VIKTO.DRUŠ.SRBIJE.BG, KOLARČEVA 4, 11000 BEOGRAD, Republic of Serbia, IBAN/Account Number: RS35205007080002793237). Ukoliko pretplatu izvršite na žiro račun, molimo Vas da nas o tome i o adresi na koju želite da Vam šaljemo časopis obavestite na tel/fax:0113034232. Na Vaš zahtev, redakcija će Vam poslati besplatan ugledni primerak časopisa.

Časopis je dostupan u elektronskoj formi na: www.vds.org.yu i www.mntr.sr.gov.yu